

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Л. Г. Бойко

Конспект лекцій

з курсу

Введення у спеціальність

*(для студентів заочної форми навчання галузі знань
0305 «Економіка і підприємництво» напрямів підготовки
6.030504 « Економіка підприємства», 6.030509 «Облік і аудит»)*

Харків
ХНАМГ
2012

Бойко, Л. Г. Конспект лекцій з курсу «Введення у спеціальність» (для студентів заочної форми навчання галузі знань 0305 «Економіка і підприємництво» напрямів підготовки 6.030504 «Економіка підприємства», 6.030509 «Облік і аудит») / Л. Г. Бойко; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2012. – 74 с.

Автор: Л. Г. Бойко

Рецензент: проф., д.е.н. А. Є. Ачкасов

Рекомендовано кафедрою Економіки підприємств міського господарства,
при факультеті післядипломної освіти та заочного навчання,
протокол № 3 від 03.11.2010р.

Зміст

Стор.

Вступ	4
<i>ЗМ1. Економіка, місто, міське господарство, будівництво: загальні поняття, структура, взаємозв'язки .....</i>	<i>5</i>
1. Місто як соціально-економічна система	6
2. Економіка як суспільна наука та економіка міста як специфічна економічна наука	15
3. Поняття і склад міського господарства, будівництва	18
<i>ЗМ2. Економічні особливості діяльності галузей міського господарства та будівельних підприємств .....</i>	<i>33</i>
1. Житлово-комунальне господарство	34
2. Місцеве самоврядування в Україні, його зв'язок з функціонуванням міського господарства	44
3. Тариф як специфічна форма ціни на послуги підприємств міського господарства	57
4. Особливості діяльності деяких підприємств міського господарства	66
Список джерел	74

Вступ

Розвиток економіки як науки і практичної діяльності потребує широкого кола знань, що дуже часто презентують досить різні галузі науки. Все це вимагає від майбутнього економіста достатньо вільного володіння математичними методами, кругозором у галузі гуманітарних наук, володіння іноземними мовами.

Створення загального уявлення щодо мікроекономічних особливостей функціонування підприємств «взагалі», з нашої точки зору, є сумнівним як методично, так і науково. Необхідно знати галузеві особливості, щоб у майбутньому мати можливість ефективно приймати управлінські рішення. Це фактично і є економічний спосіб мислення.

Вивченню базових понять, методів дослідження, структури і змісту вищої економічної освіти для студентів напрямів підготовки «Економіка підприємства» та «Облік і аудит» із спеціалізацією в галузі «Економіка і підприємництво» і присвячена дисципліна «Введення у спеціальність».

ЗМІ. Економіка, місто, міське господарство, будівництво: загальні поняття, структура, взаємозв'язки

Основні питання теми:

1. Місто як соціально-економічна система.
2. Економіка як суспільна наука та економіка міста як специфічна економічна наука.
3. Поняття і склад міського господарства, будівництва.

Ключові слова та словосполучення: місто, соціально-економічна система, економіка, суспільство, економічна наука, міське господарство, будівництво, населення, структура, системний підхід, регіональні зв'язки, критерії, закони.

Введення

Процес зростання ролі міст у розвитку суспільства, що визначає рівень життєдіяльності населення, його демографічну й соціально-професійну структури, види діяльності, характер розселення, розміщення продуктивних сил, обумовлює актуальність дослідження закономірностей застосування системного підходу до розгляду поняття міст та міських агломерацій. Саме ці дослідження дозволяють відчутно впливати на формування нових регіональних зв'язків.

Вивчення вказаних закономірностей тим більш важливе на сучасному етапі, коли динамічні, часто неочікувані зміни в розселенні висувують нові складні проблеми, потребують глибокого розуміння об'єктивних процесів.

Визначаючи місто як населений пункт, що законодавчо віднесений державою до категорії міст, необхідно фіксувати зайнятість населення міст переважно у несільськогосподарських видах діяльності та зазначає, що сучасне велике місто представляє собою складний соціальний організм, економіко-географічний, архітектурний, інженерно-будівельний та культурний комплекс. При цьому основними критеріями віднесення поселень до числа міст в різних країнах виступають кількість мешканців, рівень розвитку адміністративної, торгівельної та фінансової діяльності. Залежно від чисельності населення до категорії малих міст відносять міста з населенням до 50 тис. осіб, до середніх - з

населенням 50 - 100 тис. осіб, великих - 100 - 250 тис. осіб, крупних - 250 - 500 тис. осіб, найкрупніших - більше 500 тис. осіб, до міст - мільйонерів належать міста, в яких кількість населення перевищує 1 млн. осіб. Розуміння масштабів є дуже важливим при розгляданні міста в контексті складової регіональної економічної системи, оскільки кількість населення є одним з показників розвитку зумовлює значення і роль міста в загальній системі.

1. Місто як соціально-економічна система

Сучасне місто є центром несільськогосподарського виробництва, постійно розширює свій вплив на навколишню територію, далі розвиває функції суспільно-політичного і культурного характеру.

Місто визначається як територія, що має певний статус і характеризується специфічним середовищем: соціальним, виробничим, природним, архітектурним.

Місто – це особлива соціально-територіальна форма організації суспільного виробництва, де відбуваються не тільки виробництво але й формування самих людей та способу їх життя.

Перші міста на Землі виникли за кілька тисячоліть до нашої ери в зв'язку з переходом людського суспільства від первіснообщинного до рабовласницького ладу, коли відокремилося ремесло від землеробства, з'явилися приватна власність і товарообмін, класи і держава. Народження кожного міста обумовлено потребами суспільства, у першу чергу - економічними. Значення, роль і соціальний профіль міст мінялися залежно від рівня розвитку продуктивних сил, способу виробництва, суспільно-економічної формації, в умовах яких вони розвивалися. Змінювалися характер розселення людей, розміри і темпи розвитку міського господарства, ступінь благоустрою житлового фонду. Підвищення ролі міст у розвитку суспільства називається *урбанізацією*.

Головний соціальний зміст урбанізації виявляється в особливих «міських відносинах», що охоплюють соціально-професійну і демографічну структуру

населення, його спосіб життя, культуру, розміщення продуктивних сил, розселення. Передумови урбанізації – це зростання в містах індустрії, розвиток продуктивних сил, їх культурних і політичних функцій, поглиблення територіального поділу праці, динаміка демографічних показників, природні ресурси та інші містотвірні фактори. Темпи урбанізації, її масштаби, рушійні сили і наслідки залежать від соціально-економічних умов на різних історичних етапах розвитку людського суспільства.

Історія міського господарства нерозривно пов'язана з виникненням міст і загальноміських суспільних потреб, для вирішення яких створюється спеціальний орган управління. У містах України в старі часи існувало самоврядування. Міста тоді поділялися на міста “привілейовані”, яким королівськими, а потім і царськими грамотами підтверджувалося Магдебурзьке право, і на міста, що не володіли таким правом.

Характерною рисою розселення після другої світової війни було виникнення міст і міських групових систем, які зберегли свій архітектурний вигляд до нашого часу. Великі, середні й малі групові системи являють собою тісно взаємозалежні міські й сільські поселення різної величини і народногосподарського профілю. Об'єднання досягається розвитком територіально-виробничих зв'язків, загальною транспортною та інженерною інфраструктурою, єдиною мережею суспільних центрів соціально-культурного обслуговування і місць відпочинку населення, загальною зоною одно-, двогодинної доступності центрального міста. Формування групових систем розселення дозволяє підвищити ефективність використання виробничої, транспортної, інженерної і соціально-культурної інфраструктур, збільшити доступну розмаїтість вибору місць праці, культурного дозвілля, побуту і відпочинку для населення міст і сільських поселень, створює для працюючих малих і середніх населених пунктів широкі можливості для підвищення рівня освіти і кваліфікації; дозволяє зберегти й ефективно використовувати природні ресурси. Саме в групах міст виникають оптимальні умови для кооперування виробництв, розвитку великих наукових і навчальних комплексів,

інформаційних центрів, створення великих інженерних систем життєзабезпечення міста, спеціалізованих рекреаційних районів, найбільших вузлів залізничного і повітряного транспорту і т.п.

Агломерація забезпечує перехід від компактної форми міської концентрації виробництва і населення до розосередженої. Вона заснована на поглибленні спеціалізації і кооперуванні виробництв, розвитку головних підприємств шляхом створення філій і суміжних виробництв, що розташовані в малих містах. Взаємозалежні групи великих міст забезпечують кращі умови для просторового розвитку центрів управління та інформації, системи наукових установ, середніх і вищих навчальних закладів. Великі міста за своєю природою є потужною структурою, де люди активно втягнені у виробництво і розподіл інформації. Рівень використання сучасних інформаційних технологій у великих містах в кілька разів вищий, ніж в інших населених пунктах. Тому організація ефективних інформаційних, транспортних, енергетичних комунікацій між великими містами є важливим фактором їхнього об'єднання в групи.

Залежно від взаємного розташування великих міст, можна виділити чотири види груп: дотичні міста, групи ближнього сусідства, групи далекого сусідства і понадгрупи. Групи ближнього сусідства стикаються зонами свого найближчого оточення (до 30 км). Наприклад, Донецька група нараховує 19 великих міст, серед яких: Донецьк, Макіївка, Горлівка, Краматорськ, Слов'янськ, Костянтинівка, Маріуполь, Луганськ, Кадіївка, Комунарск, Красний Луч, Лисичанськ, Бердянськ та інші. Середня відстань між містами складає 51 км. Діаметр групи - 280 км. Довжина комунікацій між містами - 735 км. Друге місце займає Дніпропетровська група, що складається з великих міст: Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ, Запоріжжя, Нікополь, Кривий Ріг. У складі цієї групи є подвійні міста - Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ. Тернопільська група включає три великі міста з відстанню між ними 94 км і діаметром групи 164 км. Така ж кількість великих міст складає Одеську групу, де середня відстань між містами 76 км, а діаметр групи 152 км.

Ці групи міст мають поліцентричний характер. Вони розвиваються на основі виробничої й економічної кооперації вхідних до неї центрів, і обслуговуються загальними зонами відпочинку, великими транспортними вузлами. Міста знаходяться на різних стадіях формування, в неоднакових економіко-географічних умовах, розходження між ними часто істотніші, ніж подібність. Наприклад, спеціалізованими великими промисловими містами, що не мають обласних функцій, є: Кривий Ріг, Маріуполь, Макіївка, Горлівка. Обласними багатофункціональними центрами є Дніпропетровськ і Донецьк.

Розвиток малих і середніх групових систем населених пунктів припускає, головним чином, зростання центральних міст і поліпшення їхніх транспортних зв'язків з іншими населеними пунктами. Однак і малі міста мають велике народногосподарське значення. Сьогодні їх нараховується близько 80% із загальною чисельністю населення, що перевищує четверту частину всіх міських жителів країни.

Вирішення проблеми перспективного розселення людей необхідно для всебічного розвитку людини, раціонального розміщення продуктивних сил з урахуванням факторів інтенсифікації суспільного виробництва на основі повного використання досягнень науково-технічного прогресу, збереження цінних сільськогосподарських земель. Розвиток населених пунктів має враховувати свою історію, розвиток, зміну їхньої кількості й розміру, формування міських агломерацій, тенденції народно-господарського розвитку, які пов'язані з ринковими реформами, що активно впливають на структуру розселення. У перспективі значно посиляться взаємозв'язки форм організації міських поселень і виробництва, зросте соціальна роль містобудівних факторів розвитку і розміщення продуктивних сил.

Проблема функціонування міст, як складних соціально-економічних систем з урахуванням їх впливу на регіони, має не тільки науковий, а й практичний характер, оскільки розв'язання задач допомагає чіткіше визначити шляхи подальшого розвитку. Урбанізація, як історично обумовлений процес, поставила на перше місце проблеми розвитку сучасних міст. У зв'язку з цим

виникла необхідність пошуку нових форм функціонування міст та способів вирішення проблем управління ними.

Сучасне місто є результатом урбанізаційного процесу, що накладає відбиток на розвиток існуючої суспільної моделі. Якщо досліджувати місто як елемент суспільства, то воно виступає соціально-просторовою формою його існування. При даному підході з'являються можливості вивчення реального механізму функціонування контролю над розвитком міста, розвитком продуктивних сил. Зазначимо, що необхідно вдаватися до матеріалістично-діалектичного підходу, одним з головних принципів якого є системний підхід.

Система - це безліч елементів, які знаходяться в певних відповідних зв'язках один з одним, взаємодіють між собою, створюють певну цілісність, та як єдине ціле взаємодіють з навколишнім середовищем. Місто як відкрита система являє собою сукупність об'єктів, які, взаємодіючи між собою з навколишнім середовищем, обумовлюють появу нових інтеграційних якостей, що не властиві окремим його частинам. На цій основі й пояснюють відмінність міста як цілісної відкритої соціально-економічної системи від простої.

Місто в змозі забезпечити повноцінне існування розвитку суспільства. Тому виникла необхідність визначення механізму функціонування міста для виявлення способів управління глибшого розуміння його суті.

Для виявлення діалектичного взаємозв'язку елементів, складових соціально-економічної системи міста, необхідно визначитися з критерієм, на основі якого здійснюватиметься оцінка результативності функціонування міста, кінцевим елементом, залежним від впливу всіх підсистем міста, задоволення потреб населення, якість якого, в свою чергу, впливає на всі підсистеми міста через адміністративно-управлінську складову. Виділення в складній системі людського чинника визначає його великий вплив на соціально-економічні процеси, де метою результативності міського функціонування задоволення населення соціальними, економічними, культурними політичними умовами існування. Адже саме людина є основним елементом міської структури. Слід зазначити, що вплив цього елемента структури на управління трудовими

ресурсами, розвиток продуктивних сил, інформатизацію життя в цілому на соціально-економічний розвиток міста, регіону, держави важко переоцінити. Кожне місто має свій особливий індивідуальний хід розвитку, проте крізь різноманітність частковостей і випадковостей можна визначити постійні закономірності, які впливають на шляхи розвитку поселень.

В основі системи, що розглядається, знаходяться два основних елементи: людина (суспільно-структурні елементи) і природа (екологічна підсистема). При цьому, з'являється третій елемент, який безпосередньо впливає на подальший розвиток міста, це матеріальна складова (матеріально-технічна підсистема). Взаємозв'язок суспільства, природи міста пояснюється наявністю певних законів і закономірностей у складній соціально-економічній системі. Визначившись в аналізі міста з важливістю людського чинника, перейдемо безпосередньо до природи взаємодії його складових. Чим складніша за визначенням система, тим складніший механізм функціонування, принцип для якого складається з певних взаємопов'язаних законів. Слід зазначити, що закономірності механізму розвитку міських процесів не є абстрактною частиною теорії урбанізації.

Використовуючи матеріалістично-діалектичні методи, розглянемо суть соціологічних законів їх впливу на розвиток міста. Наприклад, за допомогою матеріалістичного підходу можна пояснити причини виникнення міст, внутрішню їх структуру, визначити особливості функціонування, а також перспективи його подальшого розвитку. Діалектичний метод дає можливість розгляду складної соціальної системи з взаємовідносинами між структурними елементами міста в його статичі та динамці, виявляючи суперечності й закономірності розвитку. Існують приватні закони, що характеризують окремі сторони розвитку, та загальні, які виявляють суть даного об'єкта дослідження.

Специфіка соціологічних (суспільних) законів полягає в тому, що вони визначають роль міста в суспільстві, в системі розселення, відображають основні тенденції розвитку міста як елемента суспільства, виявляють взаємодію між різними сферами суспільного життя. Соціологічні закони в загальній

системі законів мають бути основою для інших наук, що займаються вивченням проблем функціонування міста. Зокрема, вони є основним моментом для регіональної економіки, оскільки ефективно керувати розвитком продуктивних сил можна за умов повного розуміння сутності системи, в якій вони мають місце.

Розглядаючи принцип соціологічних законів, усі міста, можна розділити на *загально історичні, специфічні, загально соціологічні, приватно соціологічні*. Основою перших двох законів часовий інтервал, у межах якого вони діють. Їх відмінність полягає в тому, що загально-історичні закони діють впродовж декількох суспільно-економічних формацій, а специфічні - лише в рамках того, де місто, як об'єкт аналізу. Їх діалектичний взаємозв'язок полягає в тому, що загальноісторичні закони діють через специфічні закони між ними їх вплив на місто координується. Закономірність загальноісторичних законів як їх сукупність не прив'язується до певного періоду розвитку міста може виражати:

- роль міст у суспільстві зростання їх значення в процесі урбанізації;
- обумовленість процесу урбанізації рівнем розвитку продуктивних сил;
- відношення між системними елементами міста;
- відповідність соціальної структури міста способу життя населення та рівню розвитку економічних відносин.

Що стосується характеру управління розвитком міст, то в капіталістичних містах має місце стихійний (природний) характер їх розвитку; в соціалістичних - була видимою присутність об'єктивних передумов для управління розвитком; у сучасних містах існують спроби абсолютного контролю над розвитком управління містом. У капіталістичних містах була яскраво виражена класова структура, в соціалістичному місті вона поступово стиралася, а в нинішньому місті частково присутня. Тільки в сучасних містах присутня пріоритетність курсу на пропорційний стійкий розвиток.

Місто як соціально-економічна система знаходиться в постійній зміні, причинами якої є внутрішні суперечності. Форми змін міст можуть бути різними, проте під розвитком розуміють лише у формі змін, за якої існує

відмова від старої форми функціонування підсистем міста перехід на нову, таку, що супроводжується якісними змінами. Іншими словами, розвитком можна назвати процеси корінної зміни природи міста в хід суспільного процесу. Зокрема, це зростання ролі міст, формування мегаполісів, надбання ними нових функцій, ускладнення структури і т.п. Розвиток - це багатовекторний процес, що пов'язаний з реорганізацією та переорієнтацією в соціально-економічній системі міста. Об'єднання трьох груп закономірностей функціонування міста носить дещо умовний характер, як от:

- 1) внутрішні закономірності функціонування міста як системи;
- 2) закономірності, що відображають процеси в системі функціонування міст як частини регіону, країни;
- 3) закономірності зміни ролі міста в суспільстві.

Сукупність цих груп дає часткове пояснення процесу урбанізації, який носить історично обмежений перехідний характер. Урбанізація, за визначенням, - це історичний процес виникнення більшої кількості міст, концентрації в них людського й економічного потенціалу, що сприяє зростанню їх значення в розвитку суспільства. Поняття «урбанізація» можна трактувати з різних сторін, постійно розширюючи його сенс. В основі урбанізації лежать закономірності розвитку продуктивних сил, що обумовлені характером суспільного виробництва, соціальних відносин, що впливають на розвиток усіх сфер діяльності суспільства, змінюючи його соціально-економічну структуру, в решті решт - спосіб життя населення. Міський спосіб життя, як елемент суспільно-економічної формації на різних етапах суспільного прогресу, має свої особливості. З розвитком суспільного прогресу підвищується роль міст з подальшим розвитком продуктивних сил, концентрації виробництва. Збільшення кількості населення, які вимагають постійної зміни всіх сфер людського життя. Зміна сфер людського життя обумовлена, як згадувалося раніше, суперечностями в складній міській системі. Важливим джерелом суперечностей є відсутність тісної взаємодії всіх розглянутих законів, закономірностей, об'єктами до яких є взаємини елементів матеріально-

просторової підсистеми міста, а саме - взаємодія матеріально-технічної та екологічної підсистем. Ці суперечності, що виникають у процесі розвитку міста, вирішуються завдяки впливу на них людського чинника, як керуючого елемента в соціально-економічній системі.

Паралельно з процесом урбанізації відбувається зростання впливу соціальних процесів на економку міста, регіону, держави. Тим самим, соціологічні закони, впливаючи на функціонування міста як соціально-економічної системи (матеріально-технічна база), сприяють виявленню економічних закономірностей. Під системою економічних законів розуміють взаємозв'язок і взаємообумовленість економічних законів, категорій, що виявляються в господарській практиці. Передумовою виникнення економічних законів і закономірностей в місті є розвиток виробничих відносин. Кожен економічний закон має свою функцію, здійснюючи, входить до тієї або іншої закономірності розвитку має виробничих відносин. На кожній стадії суспільно-економічного розвитку свої особливості структурних зв'язків, що становлять систему економічних законів. І центром тут виступає основний економічний закон, ядром якого є пряма орієнтація розвитку продуктивних сил на потреби членів суспільства, жителів міста, регіону, їх духовного та інтелектуального росту. З урахуванням того, що дія решти законів (специфічних) забезпечує реалізацію вимог загального економічного закону, нема необхідності надавати їм подальшої уваги.

Очевидно, що при характеристиці механізму функціонування міста, підкреслюють взаємозв'язок соціально-економічних чинників, що виділяють міжрегіональні внутрішні зв'язки, які характерні для міста як відкритої соціально-економічної системи. Тому слід враховувати вплив соціологічних економічних законів, що пояснюють основний системоутворюючий зв'язок - спосіб життя населення з рівнем загального розвитку міста. Визначимо спосіб життя населення як комплексну характеристику міських процесів, що спрямовані на всебічне задоволення матеріальних, духовних, соціальних потреб, запитів населення.

2. Економіка як суспільна наука та економіка міста як специфічна економічна наука

Слово "економіка" має давньогрецьке походження. Воно являє собою з'єднання двох грецьких слів "господарство" і "закон", так що в буквальному, споконвічному змісті економіку варто було б трактувати як господарство, що ведеться відповідно до законів, правил, норм. При цьому треба пам'ятати, що господарство в Древній Греції було в основному натуральним, домашнім. Так що економіка того періоду мислилася не як народне господарство країни, а скоріше як домоведення. У літературі з економіки, у тлумачних словниках термін "економіка" в його споконвічному трактуванні прийняте характеризувати як "мистецтво ведення домашнього господарства".

Більш як за два тисячоліття зміст терміна, самого поняття "економіка" значно збагатився і змінився. До цього поняття тепер вкладають набагато більше, ніж спочатку заклали грецький філософ Ксенофонт, якого прийнято вважати автором популярного терміна, що увійшов до усіх мов світу.

У наш час варто мати на увазі, що слово "економіка" має два значення.

По-перше, економіка - це саме господарство в широкому змісті цього слова, тобто сукупність усіх засобів, предметів, речей, субстанцій матеріального й духовного світу, які використовують люди з метою забезпечення умов життя, задоволення потреб. У цьому змісті економіку слід сприймати як створену і використовувану людиною систему життєзабезпечення, відтворення життя людей, підтримки і поліпшення умов існування.

По-друге, економіка - це наука, сукупність знань про господарство і зв'язаної з ним діяльності людей, про використання різноманітних, найчастіше обмежених, ресурсів з метою забезпечення життєвих потреб людей і суспільства; про відносини, що виникають між людьми в процесі господарювання.

Перше означає господарство, тобто економіку в її безпосередньому, натуральному прояві, а *друге* - економічну науку, а точніше - економічну

теорію. Такий поділ сприяє більшій чіткості, визначеності розуміння економіки.

Поряд із предметним сприйняттям економіки як господарської системи і представленням економіки як сукупності знань про господарську систему, окремі автори схильні бачити в слові "економіка" ще й третє значення. Вони характеризують економіку як відносини, що виникають між людьми в зв'язку з процесами виробництва, розподілу, обміну, споживання товарів в ході цих процесів.

Так що в цілому *економіка* - це господарство, наука про господарство і господарювання, відносинами між людьми в процесі господарювання. Ну, а до господарства, як уже згадувалося, варто віднести все те, що включене людьми до орбіти дій, які спрямовані на одержання і використання засобів існування, задоволення життєвих потреб.

Економічна наука зародилася набагато пізніше, ніж сама економіка. Протягом багатьох тисячоліть люди хазяювали, спираючись на переданий з покоління в покоління досвід. Знання і представлення носили емпіричний характер, не були узагальнені й синтезовані до єдиної наукової системи. Попередницями наукової економіки були філософія і соціологія.

Предмет економіки як самостійної галузі знань вималювався близько 300 років тому, коли зародилася політична економія - провісниця майбутньої економічної теорії. За минулий з тих пір час, особливо за останні 150 років, представлення щодо предмета економічної науки значно трансформувалися. На питання: "Що таке економіка як наука?" - творці і самі яскраві представники цієї галузі знань, учені-економісти дають далеко не однозначні відповіді. Можна виділити принаймні три формулювання предмета економіки як науки.

Спочатку зародилося представлення щодо економічної науки яка вивчає створення й використання матеріальних благ, одержання матеріальних засобів існування. Джерела такого бачення чітко проглядаються в А. Смита і чітко викарбовані в наступному визначенні, що належить перу видатного англійського економіста А.Маршалла: "Економічна наука вивчає ту сферу

індивідуальних і суспільних дій, що найтіснішим образом зв'язана зі створенням і використанням матеріальних основ добробуту". Майже 100 років по тому обмеженість подібного формулювання з позицій сучасних економічних уявлень укладена в тім, що в ній зі сфери економічної діяльності виключене так зване нематеріальне виробництво у вигляді духовної, інтелектуальної діяльності, послуг. До того ж відповідно до визначення поняття економічна наука виявляється прив'язаною до сфери виробництва, тоді як звертання, обмін, споживання товарів залишаються поза її увагою.

В останні роки одержав широкого поширення підхід до формулювання предмета економічної науки, що заснований на використанні поняття "обмеженість ресурсів". Відповідно до цього підходу головна задача економічної науки складається в аналізі можливих (альтернативних) способів використання обмежених економічних ресурсів, які необхідні для досягнення визначених цілей, що дозволяє вибрати кращу альтернативу. Інакше кажучи, економічна наука вивчає поведінку людей і радить їм, як діяти в умовах, коли приходится зіставляти мети й обмежені засоби їхнього досягнення з урахуванням різних можливостей використання цих засобів.

Більш повним, комплексним виглядає визначення економічної науки як науки, що вивчає діяльність, зв'язану з виробництвом, розподілом, обміном і споживанням товарів і послуг. Так, американський професор П.Самуельсон, один з перших лауреатів Нобелівської премії з економіки, автор підручника "Економіка", що одержав світову популярність, характеризує предмет вивчення економічної теорії як "налагодження і здійснення споживання і виробництва", "види діяльності, зв'язані з обміном і грошовими угодами між людьми", приводячи одночасно й інші визначення і підкреслюючи тим самим, що формулювання предмета економічної науки не може бути ні єдиної, ні точної.

Так, уже згадуваний вище професор П. Самуельсон приводить наступні можливі визначення предмета економіки:

1. Наука про види діяльності, що зв'язані з обміном і грошовими угодами між людьми.

2. Наука про використання людьми рідких чи обмежених продуктивних ресурсів (земля, праця, товари виробничого призначення, наприклад, машини, технічні знання) для виробництва різних товарів (таких, як пшениця, яловичина, пальто, дороги і яхти) і розподілу їх між членами суспільства з метою споживання.

3. Наука про повсякденну ділову життєдіяльність людей, одержання ними засобів до існування і використанні цих засобів.

4. Наука про те, як людство справляється зі своїми завданнями у сфері споживання і виробництва.

3. Поняття і склад міського господарства, будівництва

Міське господарство є складовою частиною народного господарства країни. Воно покликане виконувати важливу роль у забезпеченні потреб суспільства.

Міське господарство являє собою комплекс розташованих на території міста (поселення) підприємств, організацій та установ, що обслуговують матеріально-побутові та культурні потреби населення, яке мешкає в ньому.

Воно включає до свого складу житлово-комунальне господарство міста і підприємства побутового обслуговування населення, будівельну промисловість і підприємства з виробництва місцевих будівельних матеріалів, систему установ та підприємств міської торгівлі, громадського харчування, охорони здоров'я, освіти та ін.

Підприємства та організації, що входять до складу міського господарства, виконуючи загальне завдання - обслуговування потреб населення того міста, на території якого вони розташовані, розрізняються за ознаками організації виробничої діяльності, тобто за галузевими ознаками. Міське господарство, крім галузевої, має також соціальну (за формами власності) і відомчу (за ознаками підпорядкування) структуру.

Виробнича діяльність підприємств міського господарства має ряд галузевих особливостей, що знаходять відображення в плануванні цього господарства, в організації управління та фінансів. В організації фінансів підприємства (господарства) знаходять відображення також форма власності на засоби виробництва та його відомча приналежність.

Розглянемо особливості організації виробничої діяльності та фінансів окремих галузей міського господарства.

Житлово-комунальне господарство є найбільшою частиною міського господарства. Воно включає до свого складу житловий фонд, комунальні підприємства та споруди зовнішнього міського благоустрою.

Загальне керівництво житлово-комунальним господарством міста, незалежно від того, в чиєму розпорядженні знаходяться житловий фонд, комунальні підприємства і споруди благоустрою, здійснюють виконкоми міських рад народних депутатів. Вони видають постанови, що визначають порядок роботи та умови санітарного і технічного утримання комунальних підприємств, споруд благоустрою та житлових будинків, розробляють проекти планування та забудови міст і умови користування міськими землями.

Більшість комунальних підприємств та житлових організацій міст і селищ України підпорядковані місцевим радам. Податки з доходів комунальних підприємств зараховуються до місцевого бюджету. У той же час з бюджету останнього здійснюють асигнування на покриття збитків підприємств житлово-комунального господарства і фінансують будівництво нових об'єктів.

Житловий фонд України - одна із складових національного багатства країни. Його соціальна структура, тобто співвідношення за формами власності: державний (комунальний), відомчий, приватний не є постійною. На сьогодні переважну частину (понад 3/4) становить державний житловий фонд. При цьому спостерігається тенденція зростання частки приватного житлового фонду як наслідок приватизації населенням житлового фонду місцевих рад і відомств.

Експлуатацію житлового фонду здійснюють організації (будинкоуправління, ЖЕК и, житлові об'єднання, управління і т.п.), що

підпорядковані міським радам народних депутатів або підприємствам, організаціям та відомствам, а також приватні фірми.

Завданням житлових організацій є поліпшення експлуатації та забезпечення надійного збереження житлового фонду. Вирішення цього завдання можливе за умови реформування відносин у житловій сфері; реорганізації та роздержавлення житлово-експлуатаційних організацій; створення ринку послуг.

Будівництво нового житлового фонду, а також об'єктів культурно - побутового та комунального господарства в містах проводиться підрядним способом. Функції замовника в основному покладені на виконкомі міських рад, хоча в останній час такі об'єкти будуються силами й коштами організацій різних форм власності.

Для обслуговування житлових будівель та нежитлових приміщень до складу житлового господарства включені госпрозрахункові ремонтні й будівельні організації, транспортні й постачальницькі контори, промислові підприємства. Управління житловим фондом ведуться на засадах господарського розрахунку, який має особливості, що зумовлені характером діяльності, рівнем доходної бази житлового господарства.

Специфіка діяльності житлового господарства виявляється в характері експлуатації будинків, в орендних відносинах зі споживачами його послуг.

В умовах товарно-грошових відносин надання працюючим у користування державного житлового фонду опосередковується квартирною платою, а здача нежитлових приміщень організаціям та установам - орендною платою. Ці платежі головним чином і визначають доходну базу житлового господарства.

Переважна більшість основних фондів житлових організацій являють собою не засоби виробництва, а об'єкти споживання, що (поряд з відсутністю готової продукції) обумовлює специфіку їх амортизації та відтворення. Норми амортизаційних відрахувань на відтворення призначені тільки для виявлення зносу житлових будівель.

У складі оборотних коштів значне місце посідають розрахункові статті, що обумовлено характером відносин житлових організацій з квартирнаймачами.

Житлово-експлуатаційні організації здійснюють свою діяльність згідно з господарсько-фінансовим планом, головним розділом якого є кошторис доходів та видатків на експлуатацію житлового фонду.

Вивчення економіки комунальних підприємств передбачає знання специфічних особливостей комунального господарства як такого, техніко - економічних особливостей комунальних споруд та особливостей їх виробничих процесів .

За призначенням і функціями комунальні підприємства поділяють на такі групи:

- санітарно-технічні (водопроводи, каналізація, підприємства з санітарної очистки);
- транспортні (трамваї, тролейбуси, автобуси, метрополітен та ін.);
- комунальної енергетики (електричні, газові, теплові мережі та ін.);
- комунального обслуговування (готелі та ін.);
- підприємства та організації зовнішнього міського (селищного) благоустрою (підприємства шляхового господарства, озеленення, вуличного освітлення і та ін.);

Комунальні підприємства, що надають послуги і реалізують продукцію за плату, працюють за схемою самофінансування. Підприємства, що надають безоплатні послуги (міських шляхів, озеленення, вуличного освітлення та ін.) фінансуються з бюджету за фактично виконані роботи.

Специфічною особливістю комунального господарства є те, що більшість комунальних підприємств не створюють матеріальної продукції, а надають послуги. Але це не може бути підставою для того, щоб комунальне господарство класифікувати як невиробничу сферу, оскільки послуги надаються переважно підприємствам виробничої сфери. Спожиті цими підприємствами послуги збільшують вартість створеної на них продукції,

оскільки сам процес надання послуг створює вартість. Зарахування комунальних підприємств до невиробничої сфери позбавляє можливості правильно визначити обсяг суспільного продукту та національного доходу, їх розподіл, перерозподіл та використання, встановлювати правильні народногосподарські пропорції і визначати економічну ефективність суспільного виробництва.

На наш погляд, правильно було б діяльність житлово-комунального господарства поділяти на діяльність, яку слід відносити до сфери матеріального виробництва, і діяльність, яку треба зараховувати до невиробничої сфери. До першої групи варто включати галузі комунального господарства, в яких праця є продуктивною незалежно від форми її втілення (в матеріальній продукції або в послугах) і результатом якої є заново створена вартість (водо-, електро-, теплозабезпечення, розсадники зеленого господарства та ін.), до другої групи - галузі комунального господарства, що надають послуги безпосередньо населенню. Вони не є ланкою єдиного спільного процесу виробництва і споживаються населенням в момент їх надання (послуги перукарень, готелів, пляжів, парків і та ін.).

У більшості комунальних підприємств процес виробництва співпадає з процесом реалізації продукції або послуг. Інакше кажучи, продукція комунальних підприємств переважно не може накопичуватися на складі і надається безпосередньо споживачам. Це обумовлює характерні особливості в організації, структурі та використанні обігових засобів.

Необхідність доставки продукції безпосередньо споживачам підвищує значення господарства в мережі основних фондів комунальних підприємств, потребує значних капітальних вкладень, а також великих витрат на утримання та капітальний ремонт мережі, споруд і трубопроводів.

Розвиток та благоустрій кожного міста чи села здійснюють з урахуванням чисельності населення, його побутових потреб, санітарних та інших вимог. Чим більший населений пункт, чим щільніше його заселення, тим складніші завдання водозабезпечення, очистки, організації внутрішнього міського

сполучення, санітарної охорони довкілля, води, землі на його території, тим більше потрібно обладнання для його благоустрою та створення нормальних умов для життя населення і роботи підприємств, установ та організацій.

Комунальним обладнанням міста є: водопроводи, каналізація, мережа теплофікації, електропостачання, газопостачання, трамваї, тролейбуси та інші засоби міського транспорту, лазні, пральні, готелі, а також споруди з благоустрою міської території - вуличні заощення, тротуари, мости, набережні, іригаційні споруди, ливнева каналізація, вуличне освітлення, зелені насадження вулиць, парки, сади, сквери, квітники, газони, огорожі, архітектурні споруди та пам'ятники.

Розмір та умови експлуатації обладнання міста залежать від розмірів та типу населеного пункту. Так, мережа електропостачання, газові, теплофікаційні, водопроводу та каналізації, траси міського транспорту, як правило, відображають схему розміщення проїздів міста.

Розвиток, утримання та експлуатацію перелічених видів обладнання міста здійснюють організації міського комунального господарства виконкомів місцевих рад народних депутатів.

Специфіка виробництва в комунальному господарстві обумовлює високу фондомісткість цієї галузі. Із загальної вартості основних та оборотних фондів частка перших складає майже 98%.

Структура основних фондів не однакова в різних галузях комунального господарства. При незначній питомій вазі машин та обладнання у більшості галузей комунального господарства у складі основних фондів значне місце посідають: у водопровідно-каналізаційному, газовому господарствах, на підприємствах електро- та теплопостачання - передавальні пристрої (від 50 до 70%); в трамвайно-тролейбусних господарствах - транспортні засоби (майже 40 %); в готелях - будівлі (понад 90 %) та ін.

Основні фонди в комунальному господарстві (крім виробничих) включають фонди зовнішнього благоустрою (тротуари, мости, набережні та ін.). По основних виробничих фондах амортизацію нараховують за

затвердженими нормами згідно з діючим Положенням; по основних фондах зовнішнього благоустрою амортизацію не нараховують.

Відтворення основних фондів у комунальному господарстві здійснюють шляхом державних капітальних вкладень. Характерно, що основним джерелом фінансування капітальних вкладень є кошти бюджетів. За рахунок бюджетних асигнувань ведеться нове будівництво споруд зовнішнього благоустрою міст та селищ, розсадників та ін., а також їх капітальний ремонт.

Для забезпечення безперервного процесу виробництва, реалізації продукції (послуг) комунальні підприємства наділяються оборотними коштами. Їх склад та структура мають свою специфіку. У більшості комунальних підприємств відсутні такі елементи оборотних коштів, як сировина та основні матеріали, незавершене виробництво, готова продукція. У той же час, завдяки існуючій системі розрахунків за надані послуги, коли споживачам надають пільгові строки оплати спожитої продукції (послуг), у комунальних підприємств (водопровіді, каналізація, тепло-, газо-, електропостачальні та ін.), виникає необхідність мати значні оборотні кошти в розрахунках за надані послуги (продукцію), що відображають за статтею “Абоненти”.

З метою підвищення ефективності роботи підприємств житлово - комунального господарства необхідно особливу увагу приділяти пошуку та мобілізації резервів збільшення реалізації продукції та послуг споживачам за рахунок введення в дію нових і кращого використання діючих виробничих потужностей, економного та раціонального використання матеріалів, палива, пального, електроенергії, підвищення продуктивності праці.

Основні напрямки вдосконалення господарського механізму в житлово-комунальному господарстві в період переходу до ринку ті ж, що і в інших галузях народного господарства: розширення самостійності, самофінансування, посилення матеріальної зацікавленості підприємств у кінцевих результатах праці і та ін.

Побутове обслуговування являє собою багатогалузеве господарство. Існують декілька основних типів підприємств побутового обслуговування населення:

- виробничі об'єднання та спеціалізовані підприємства централізованого виробництва (фабрики індивідуального пошиву одягу, ремонту взуття, фабрики-пральні, заводи з ремонту побутової техніки та ін.);
- комбінати побутового обслуговування, що мають у своєму складі декілька цехів або майстерень, розміщених в одній будівлі, які спеціалізуються на наданні певних послуг (КПО);
- майстерні, ательє, цехи, ремонтно-будівельні контори, фотографія, пункти прокату, сільські будинки побуту та ін.

Соціальна структура підприємств побутового обслуговування населення у період переходу до ринку змінюється більш швидкими темпами, ніж соціальна структура житлово-комунального господарства. Тут має місце стабільна динаміка зростання питомої ваги приватних підприємств.

Підприємства побутового обслуговування населення надають послуги не тільки безпосередньо населенню, а і підприємствам та організаціям, що знаходить відображення в методах фінансового планування. На відміну від більшості промислових підприємств, діяльність яких протягом року має більш-менш ритмічний характер, робота підприємств побутового обслуговування населення зазнає сезонних коливань і залежить від попиту споживачів в окремі періоди не тільки року, але і протягом доби, тижня, місяця. Щоб забезпечити потреби споживачів в періоди максимального попиту на послуги, підприємства повинні мати додаткові резервні потужності, встановлювати мусять ритм роботи.

Підприємства побутового обслуговування населення не тільки виробляють продукцію чи надають послуги, а і безпосередньо реалізують їх населенню, тобто без допомоги торговельних, збутових або інших посередницьких організацій. Отже, в цих галузях тісно переплітаються елементи промислового виробництва і роздрібної торгівлі. При цьому оплата

наданих послуг або співпадає з процесом виробництва та реалізації, або має авансовий характер, а в ряді випадків і передує процесу виробництва, що вносить свою специфіку в організацію оборотних коштів.

Доходи підприємств побутового обслуговування населення складаються із доходів від реалізації продукції та послуг населенню, організаціям та установам, від реалізації продукції масового виробництва, від реалізації тканин та інших основних матеріалів, що використовуються при виконанні замовлень населення і які оплачуються замовником понад встановлені ціни та тарифи, а також від реалізації напівфабрикатів, вузлів та деталей, що відпускаються у середині системи.

Основним джерелом доходів є грошові кошти, що їх одержало підприємство за реалізовані послуги та продукцію. Їх розмір визначається рівнем цін та тарифів, обсягом наданих послуг та виробленої продукції. Обсяг реалізації продукції та послуг визначається виробничою програмою, що розробляється з урахуванням наявності та використання виробничих потужностей по кожній групі побутових послуг і окремих видах продукції, а також розвитку мережі майстерень, ательє, приймальних пунктів та інших підрозділів підприємства.

На підприємствах побутового обслуговування населення розрахунок виручки ведуть окремо від реалізації продукції та послуг для населення і від реалізації продукції, послуг, робіт, що не пов'язані з обслуговуванням населення. В обсяг реалізації побутових послуг населенню включають роботи, що виконані підприємством і оплачені замовником, а по індивідуальному пошиву одягу та взуття, в'язанню та пошиву трикотажних виробів, виготовленню меблів за індивідуальними замовленнями, ремонту автотранспорту та квартир - вартість робіт, виконаних підприємством, оплачених замовником і зданих йому.

В обсяг реалізації робіт та послуг побутового обслуговування населення (поряд з вартістю виконаних індивідуальних замовлень) включають також вартість виконаних робіт та послуг за замовленнями тих організацій та установ,

які прирівняні до послуг населенню, а також вартість напівфабрикатів, вузлів та деталей, що поставляються у порядку кооперації іншим підприємствам служби побуту для виконання робіт з побутового обслуговування населення.

Планування обсягу виручки від реалізації продукції та послуг як населенню, так і організаціям та установам здійснюють за тією ж методикою, що і в промисловості, тобто на основі виробничої програми з урахуванням зміни залишків нереалізованих замовлень, та планових цін і тарифів.

Відмінністю підприємств побутового обслуговування населення є те, що виручка за виконані роботи й надані послуги надходить, як правило, в касу готівкою за місцем знаходження підприємства, майстерні, ательє, приймального пункту та ін.

Сума виручки від реалізації продукції та послуг тісно ув'язана з повнотою оприходування і надходження одержаних від замовників грошей до каси підприємства.

Особливості технологічного процесу підприємств побутового обслуговування населення обумовлюють відносно низьку в порівнянні з промисловістю питому вагу основних фондів у загальній сумі виробничих фондів цієї галузі. У структурі основних промислово-виробничих фондів питома вага активної частини (машин та обладнання) складає близько 20%, частка будівель та споруд - майже 80%.

Основна частина капітальних вкладень на підприємствах побутового обслуговування населення здійснюється за рахунок коштів фонду виробничого й соціального розвитку. З цього джерела фінансуються роботи з технічного переозброєння виробництва, удосконалення технологічних процесів, організації виробництва та праці, нових видів побутових послуг, зростання продуктивності праці, зниження собівартості, поліпшення якості побутових послуг, підвищення рентабельності та ін.

У випадках, коли власних коштів для фінансування капітальних вкладень у підприємств служби побуту недостатньо, вони можуть одержати банківський кредит. Кредит на витрати, що пов'язані з розширенням діючих та організацією

нових підприємств, погашають за рахунок коштів фонду виробничого й соціального розвитку.

З метою забезпечення безперебійного процесу виробництва і реалізації продукції та послуг, підприємства побутового обслуговування населення повинні мати відповідні оборотні кошти. До складу оборотних коштів цих підприємств входить специфічна стаття, що пов'язана з наданням послуг населенню, - "Предмети прокату". Вона складає понад 13% запасів товарно-матеріальних цінностей.

Основними джерелами формування оборотних коштів та покриття приросту їх нормативу на підприємствах побутового обслуговування є кошти фонду виробничого й соціального розвитку і сталі пасиви.

Однією з визначальних рис забезпечення діяльності організацій та установ охорони здоров'я, освіти, фізкультури та спорту є наявність багатоканальної системи надходження фінансових ресурсів. Джерелами фінансування їх діяльності можуть бути як бюджетні ресурси, так і кошти підприємств, організацій, населення. Вибір того чи іншого джерела фінансування із суспільних фондів споживання, а також співвідношення між ресурсами, що розподіляються через суспільні фонди споживання, і коштами населення, що направляються на відшкодування витрат на надання матеріально-побутових та соціально-культурних послуг, визначаються залежно від характеру й особливостей потреб, що задовольняються.

Для забезпечення потреб медичного обслуговування, здобуття середньої і вищої освіти, утримання непрацездатних членів суспільства та деяких інших потреб використовуються, головним чином, кошти державного бюджету. Для відшкодування витрат на надання послуг дитячим дошкільним установам, а також деяких послуг соціально-культурного характеру, крім загальнодержавних коштів, широко використовуються децентралізовані джерела суспільних фондів споживання та кошти населення. Витрати на послуги, що пов'язані з відпочинком та охороною здоров'я трудящих,

відшкодовуються за рахунок коштів населення і децентралізованих соціальних фондів.

Капітальне будівництво є однією з найважливіших галузей народного господарства, від якої залежить ефективність функціонування всієї системи господарювання в країні. Від розвитку будівництва залежать також вихід економіки держави з кризового стану й виведення її на світовий рівень. Як правило, основні інвестиції здійснюються в будівництво.

Як показує світовий досвід, розвинені країни значну частину валового національного продукту витрачають на розвиток і оновлення виробництва та капітальне будівництво (наприклад, останніми роками у США — 3 трлн дол.). У всіх країнах визначають найважливіші напрями державних інвестицій та забезпечується їх державне фінансування. Це. Насамперед, сільське господарство, видобуток золота, розвиток паливно-енергетичного комплексу та ін.

В Україні треба створити належні умови для реконструкції таких важливих для економіки народного господарства підприємств, як нафтопереробні та цукрові з переробки сільськогосподарської продукції та паливно-енергетичного комплексу. Цю проблему доцільно вирішувати із залученням іноземних інвестицій. За рахунок залучення ресурсів приватного сектора необхідно запроваджувати та розвивати на акціонерній основі виробництво вантажних автомобілів різної вантажопідйомності та високоякісних будівельних матеріалів.

В Україні розроблено Концепцію переходу будівництва до ринкових відносин, в основі якої лежить роздержавлення власності, створення суб'єктів ринкових відносин у формі орендних, кооперативних, акціонерних та малих підприємств, що дасть змогу здійснити демонополізацію й розвивати конкурентні засади, перейти до ефективніших організаційних структур: концернів, корпорацій, асоціацій, холдингових компаній. У капітальному будівництві існує комплекс питань, що пов'язані з корпоратизацією та приватизацією виробничих об'єднань. Заміна державної форми власності на акціонерну не сприятиме якісній зміні в діяльності підприємств, якщо не буде

розроблена цілісна стратегія розвитку з чітко сформульованими цілями, структурованими за рівнем та сферами діяльності.

Акціонерна форма господарювання дасть змогу отримати добрі економічні результати як акціонерам (збільшення прибутків), так і державі (збільшення надходжень до бюджету від податків), а також забезпечить такі можливості:

- централізацію індивідуальних капіталів, які згодом можуть утворити великий акціонерний капітал;
- децентралізоване переливання інвестиційних і кредитних ресурсів у сфери найбільшого їх використання;
- демократизацію управління підприємствами та громадського контролю;
- структурну реорганізацію в економіці, розвиток нових підприємств, випуск нових товарів і надання нових послуг, підвищення технологічного рівня та рентабельності підприємства;
- довгострокові перспективні інвестиції.

У капітальному будівництві державні структури перетворюються на ринкові дуже повільно через велику кількість і специфічну різноманітність господарських структур та їх елементів.

Структура управління будівельним комплексом України

Нині структура управління будівельним комплексом України є такою: Державний комітет будівництва, архітектури та житлової політики (далі — Держбуд), державні корпорації, обласні об'єднання, концерни, трести. Реформувати створені на базі галузевих міністерств концерни і асоціації, що є локальними монополістами, недоцільно через заінтересованість підприємств у збереженні тісних технологічних зв'язків і необхідність концентрації фінансових ресурсів. Існуючі концерни та асоціації можна зберегти, але їх діяльність має будуватися за такими принципами:

1. Державні корпорації, концерни та асоціації є господарськими об'єднаннями і не виконують жодних державних функцій.
2. Ці структури або мають визначений законодавством статус державних

підприємств (об'єднань) (і тоді всі підприємства, що входять до їх складу, обмежуються у правах), або є добровільними об'єднаннями (асоціаціями) підприємств, що користуються всіма правами, але делегують частину своїх повноважень органам управління об'єднання на договірних засадах.

3. Згідно з антимонопольним законодавством у разі монополістичних дій з боку цих структур, до них застосовують різні санкції аж до розформування.

4. У процесі приватизації її об'єктом, як правило, має бути підприємство, що входить до складу концерну або асоціації.

Досвід і дослідження діяльності акціонерних товариств відкритого типу (на чолі з холдинговою компанією) свідчать про те, що вони є найпривабливішою (сьогодні) формою переходу до економічних методів управління в будівництві. Створення холдингової компанії потребує організаційної перебудови не тільки у верхньому ешелоні керівництва, а й у нижньому — на рівні підприємницьких і будівельних організацій, які в цьому разі є центрами отримання прибутку.

Триває робота над вирішенням ще одного гострого питання — узгодженості інтересів інвесторів і місцевих органів влади щодо розвитку соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури населених пунктів, зокрема встановлення граничних розмірів пайових внесків інвесторів на зазначені цілі. У деяких регіонах розмір цих внесків досягає вартості самої будови, що аж ніяк не стимулює потенційних замовників до вкладення коштів.

Держбуд багато уваги приділяє питанню ціноутворення в будівництві та ремонті. Періодично уточнюється та оновлюється нормативна база, що дає змогу визначати вартість будівництва та ремонту на всіх стадіях інвестування. Так, в умовах високого рівня інфляції, в Україні було впроваджено дворівневу систему ціноутворення, що уможливило використання напрацьованої кошторисної документації та визначення фактичних рівнів цін складових будівельної продукції. Такий механізм повністю виправдався, що дало можливість належно захистити і підтримати вітчизняного товаровиробника.

Держбуд та Академія інвестицій і прогнозування України вже зробили

певні кроки до спрощення порядку визначення вартості будівельної продукції, що було актуальним на тому чи іншому етапі розвитку ринкових відносин. Науково-технічна рада схвалила нову концепцію ціноутворення, яку після погодження з Мінекономіки, Мінфіном та Держкомстатом України буде покладено в основу принципів формування вартості будівництва в розвинених ринкових умовах. Це дасть змогу оперативно визначати вартість на всіх стадіях інвестування, забезпечить рівні умови, як для вітчизняних підрядних організацій, так і для зарубіжних фірм, що братимуть участь у тендерах на будівництво не тільки в Україні, а й поза її межами.

Контрольні питання:

1. Дайте визначення поняття «Міське господарство».
2. Які галузі входять до складу міського господарства?
3. У чому виявляються особливості міського господарства?
4. У чому проявляється взаємозв'язок міського господарства з промисловістю?
5. У чому проявляється специфічність зв'язку виробництва та споживання в комунальному господарстві?
6. Дайте визначення понять «ринок» та «ринкове середовище».
7. Що таке «приватизація»?

ЗМ2. Економічні особливості діяльності галузей міського господарства та будівельних підприємств

Основні питання теми:

1. Житлово-комунальне господарство.
2. Міське самоврядування в Україні, його зв'язок із функціонуванням міського господарства.
3. Тариф як специфічна форма ціни на послуги підприємств міського господарства.
4. Особливості діяльності деяких підприємств міського господарства.

Ключові слова та словосполучення: житлове господарство, комунальне господарство, міське самоврядування, тариф, специфічна ціна, послуги, суспільно-економічної формації, житловий фонд, тепло-, водо-, газопостачання, енергозберігаючі технології.

Житлове господарство (ЖГ) – одна з провідних підгалузей міського господарства, що має особливе соціальне значення. Це, насамперед, пов'язано з тим, що його функціональним призначенням є створення оптимальних умов для проживання населення. Таким чином, від стану та ефективності діяльності ЖГ значною мірою залежить реалізація одного з важливих елементів відносин у суспільстві – турботи про нормальні умови проживання громадян. Це є об'єктивною необхідністю для будь-якої суспільно-економічної формації, якщо вона зацікавлена у своєму стабільному розвитку.

Житловий фонд України на початок 2010 року складає 10,2 млн. будинків загальною площею 1066,6 млн. кв.м, у тому числі комунальної власності – 238,2 тис. будинків загальною площею 67,5 млн. кв.м або 2,3% будинків житлового фонду країни.

До категорії ветхих та аварійних житлових будинків віднесено по Україні 60,7 тис. житлових будинків загальною площею 5,1 млн. кв.м, тобто 0,6% житлового фонду країни, де постійно проживають 145,7 тис. мешканців.

За 2009 рік кількість аварійних будинків зросла на 1081 одиницю (6,2%).

Житловий фонд будинків перших масових серій (60-70-х років забудови) складає близько 72 млн. кв.м і потребує заміни або реконструкції. Фактично кожний четвертий міський житель проживає у житлових приміщеннях, які

мають незадовільний технічний стан, низькі експлуатаційні якості та вичерпали свій експлуатаційний ресурс.

Недостатня комфортність, низька енергоефективність житлових будинків перших масових серій, їх значний фізичний і моральний знос потребують вирішення проблеми капітального ремонту (реконструкції) житла із застосуванням сучасних енергозберігаючих технологій, матеріалів та обладнання.

1. Житлово-комунальне господарство

Житлово-комунальне господарство (ЖКГ) — галузь, а вірніше, сукупність галузей, що забезпечують життя і роботу населення країни в нормальних умовах, а також постачання підприємств галузей народного господарства необхідними ресурсами води, газу, тепла й електроенергії.

Система ЖКГ представлена виробниками і споживачами житлово-комунальних послуг. Споживачі житлово-комунальних послуг формують попит, що має забезпечити їм нормальні санітарно-гігієнічні і безпечні умови життя. Величина попиту на житлово-комунальні послуги у першу чергу залежить від ціни послуг і доходу споживачів.

Комунальне господарство — сукупність підприємств, служб і господарств з обслуговування населення міст, селищ і сіл; в містах входить до складу міського господарства. У багатьох містах і селищах підприємства комунального господарства обслуговують також і промислові підприємства, забезпечуючи їх водою, електроенергією, газом та ін. Однак залежно від місцевих умов, промислові підприємства мають і власні системи тепло забезпечення, водопостачання, каналізацію, і інші споруди комунального призначення.

Серед напрямків соціально-економічних перетворень, які в останні роки відбуваються в Україні, важливе місце займає реформування і розвиток житлово-комунального господарства в цілому та однієї з його провідних

складових-житлової сфери, зокрема. Актуальність невідкладного вирішення завдань з реформування діяльності підприємств житлово-комунального господарства обумовлена гостротою проблем, що накопичились у цій галузі. Стан справ у такій важливій сфері економіки держави, якою є житлово-комунальний комплекс, останнім часом став об'єктом особливо пильної уваги з боку керівництва країни. Так, Постановою Кабінету Міністрів України в лютому 2002 р. було схвалено Програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2002-2005 роки та на період до 2010 року (№139 від 14.02.2002р.). Ця Програма була розроблена з метою підвищення ефективності та надійності функціонування житлово-комунальної системи життєзабезпечення населення, поліпшення якості житлово-комунальних послуг з одночасним зниженням нераціональних витрат. У Програмі, зокрема, наголошується на тому, що житлово-комунальне господарство є найбільш технічно відсталою галуззю економіки з багатьма проблемами, які останнім часом значно загострилися. Постійно погіршується стан житлового фонду. Близько 40 тисяч будинків (що складає приблизно 4 % житлового фонду України) належить до категорії старих і аварійних. На межі повної зупинки перебуває ліфтове господарство. Підприємства житлово-комунального господарства не мають вагомих економічних стимулів до оптимізації структури тарифів і зниження нераціональних витрат матеріально-технічних ресурсів.

Підсумовуючи вищезгадане, можна стверджувати, що складність ситуації та комплексний характер проблем, що постали перед підприємствами галузі, вимагають усвідомлення суспільством особливої значимості забезпечення ефективного функціонування житлового господарства, необхідності прискорення реформування його діяльності .

Житлове господарство - галузь економіки, покликана задовольняти потреби населення в житлових послугах, для чого вона здійснює: - реконструкцію, ремонт і технічну експлуатацію житлового фонду; утримання, відповідно до санітарних вимог, міць загального користування в житлових

будинках і прибудинкових територій, надання комплексу додаткових супутніх послуг.

Виконання завдань, пов'язаних з функціональним призначенням галузі, здійснюється житлово-експлуатаційними організаціями (ЖЕО) з залученням на договірних засадах інших підприємств, насамперед комунального господарства, які виконують роботи і надають послуги, потреба в яких виникає в процесі експлуатації та обслуговування житлового фонду.

Житловий фонд – сукупність нерухомого майна, яке використовують як помешкання, незалежно від форм власності, включаючи житлові будинки, спеціальні будинки (гуртожитки, будинки для одиноких престарілих, дитячі будинки, будинки – інтернати для інвалідів, ветеранів, інтернати при школах і школи-інтернати), квартири, службові приміщення, інші житлові приміщення в будівлях, придатних для проживання.

Наявність нормальних житлових умов завжди була першочерговою потребою людини. Житло забезпечує охорону людей від зовнішніх несприятливих атмосферних умов; сприяє вирішенню демографічного питання, зміцненню здоров'я, підвищенню рівня освіти населення, дає можливість користуватися комунальними послугами і сучасними побутовими приладами та обладнанням, що полегшують домашню працю і т. ін. Наявність житлових умов, що відповідають сучасним вимогам, забезпечуючи виконання вищеназваних соціальних функцій, створює засади для розвитку виробничих сил суспільства, зокрема сприяє:

- закріпленню кадрів на конкретному підприємстві (в регіоні) або їх залученню на підприємство (в регіон);
- підвищенню кваліфікаційного рівня працівників, що, в свою чергу, підвищує конкурентну спроможність продукції і, як наслідок, забезпечує підвищення доходів та рівня зайнятості населення;
- зростанню продуктивності праці;
- відтворенню робочої сили і та ін.

Як бачимо, особливий соціальний статус, який має житло у функціонуванні суспільства, а, відповідно, і діяльність житлово-експлуатаційних організацій тісно пов'язані з економічними чинниками, котрі, в свою чергу, впливають на розвиток продуктивних сил країни (зростання суспільної продуктивності праці; збільшення обсягів випущеної продукції та наданих послуг; зниження рівня безробіття і стабілізація економіки в цілому). Тому держава постійно, в міру існуючих можливостей, приділяє увагу покращенню житлових умов громадян. Зростає рівень благоустрою житла у нових будівлях, квартири стають більш просторими. Поступово зростає рівень забезпечення населення житловою площею. Достатньо сказати, що за період з 1985 по 2000 рр. цей показник підвищився на 28% і становив у 2000р. в середньому на одного жителя 20,8 м². Поліпшення житлових умов громадян призводить до зростання обсягів діяльності підприємств ЖГ.

Загальна площа житлових приміщень складається з площі житлових та підсобних приміщень квартир (кухні, внутрішньоквартирні коридори, ванни та душові, туалети, комори, вбудовані шафи, а також мансарди, мезоніни, тераси, веранди та інші опалювані і придатні для житла приміщення). У гуртожитках до підсобних приміщень (крім вищевказаних) відносяться приміщення культурно-побутового призначення і медичного обслуговування.

Житлове господарство справляє значний вплив на розвиток усього міського господарства, оскільки є стимулом для розвитку галузей, які, перш за все, забезпечують благоустрій житлового фонду.

Наприклад, будівництво нового житлового фонду потребує освоєння нових територій, розвитку мережі водо-, тепло-, газопостачання міст і нарощування їх потужностей; розвитку підприємств міського пасажирського транспорту та шляхового господарства; створенню в нових житлових масивах відповідної інфраструктури підприємств і організацій побутового обслуговування, закладів охорони здоров'я, торгівлі, громадського харчування, освіти і та ін.

Житлова проблема має декілька важливих аспектів:

- *кількісний аспект*, що полягає у дефіциті житла, що може одержати населення згідно з діючим законодавством;
- *якісний аспект*, що зумовлений невідповідністю якісних характеристик житла вимогам часу;
- *вартісний аспект*, що виник у зв'язку з невідповідністю вартості житла на первинному й вторинному ринку житла платоспроможності населення;
- *експлуатаційний аспект*, пов'язаний з незадоволенням населення існуючим рівнем обслуговування та експлуатації житлового фонду.

Про наявність житлової проблеми, насамперед, свідчать: черга на поліпшення житлових умов, темпи житлового будівництва і рівень забезпеченості загальною площею. Але наявність досить значної черги, низькі темпи будівництва житла, відставання рівня забезпеченості загальною площею від показників розвинутих країн (більше ніж у 2 рази) робить особливо актуальним та принципово важливим завдання не допустити дострокового виходу з ладу існуючого житлового фонду, зробити все можливе для продовження строків його експлуатації та покращення умов проживання. У вирішенні цього важливого соціального завдання особлива роль належить житлово-експлуатаційним підприємствам. Саме вони повинні забезпечувати виконання всіх існуючих нормативних вимог до експлуатації будинків і прилеглої території, без чого важко сподіватися на забезпечення належного стану житлового фонду та запобігання дострокового зносу конструктивних елементів будівель та їх інженерних систем.

До останнього часу значну частку всіх витрат з утримання житлового фонду бере на себе держава. Так, у 1997р. вона повинна була відшкодувати для покриття різниці між вартістю послуг і тарифами для населення з бюджетів усіх рівнів кошти, які дорівнювали 28% від фактичних витрат підприємств житлового господарства на утримання житлового фонду, причому слід мати на увазі, що за розрахунками житлових організацій розмір цих коштів мав бути ще більшим. Курс Кабінету Міністрів України на поступове наближення розміру

квартплати до рівня необхідних витрат, фактичне припинення прямого дотування діяльності ЖЕО з боку держави, обумовив необхідність зростання розмірів ставки квартирної плати. У той же час збільшувалися тарифи на послуги підприємств комунального господарства. У зв'язку з цим зростають обсяги непрямого дотування діяльності підприємств галузі у вигляді наданих населенню субсидій на оплату житлово-комунальних послуг. У 2008р. субсидії на житлово-комунальні послуги складали 237161,2 тис. грн. і були надані 4878,4 тис. сім'ям. Треба зазначити, що при цьому має місце не проста зміна форми державної допомоги житлово-комунальному господарству, а вихід на якісно новий рівень соціального захисту населення. Допомога стає адресною, а витрати держави на ці цілі більш ефективними. Але і в цьому випадку витрати держави на утримання житлового фонду залишаються значними. Таким чином, ефективна діяльність житлово-експлуатаційних підприємств сприяє зменшенню навантаження на бюджети усіх рівнів, що також обумовлює особливу соціальну роль, яку відіграє галузь у житті суспільства.

За таких обставин оптимальне використання виділених коштів, ефективна робота підприємств житлового господарства в сучасних умовах є однією з передумов, що необхідні для вирішення житлової проблеми.

Підсумовуючи вищезгадане, можна стверджувати, що особлива роль житлового господарства в цілому, і ЖЕО, зокрема, у соціально-економічному житті держави, насамперед, обумовлена:

- значенням житла в житті людини для забезпечення її першочергових потреб;
- впливом житлових умов на рівень суспільної продуктивності праці та інші економічні показники;
- значною питомою вагою, яку має вартість житлового фонду в загальній вартості всіх основних фондів народного господарства і гострою необхідністю їх безумовного збереження з урахуванням наявності житлової проблеми;
- значним обсягом витрат, які суспільство змушене нести у зв'язку з експлуатацією житлового фонду;

- важливістю забезпечення нормальних умов проживання для досягнення соціальної стабільності в суспільстві;
- необхідністю зниження навантаження на бюджети всіх рівнів в умовах економічної кризи.

Таким чином, житлове господарство – особливо важлива частина соціальної інфраструктури міст, саме того комплексу галузей сфери обслуговування, який має забезпечувати соціально-побутові потреби населення. Від досягнень у житловому господарстві значною мірою залежить рівень життя населення.

Організація обслуговування житлового фонду

Діючий житловий фонд України нараховує близько 10,5 млн. будинків. Він належить до різних форм власності. Фахівці виділяють приватний і усупільнений житловий фонд. Останній, в свою чергу, складається з державного, кооперативного та колективного.

Державний житловий фонд - це фонд державних установ, підприємств та організацій (загальнодержавна власність) і фонд адміністративно-територіальних одиниць (комунальна власність)

Колективний житловий фонд – це фонд колективних та орендних підприємств, господарських товариств, об'єднань недержавних підприємств (асоціації, корпорації, консорціуми, концерни), релігійних організацій, політичних партій, об'єднань громадян тощо.

Приватний житловий фонд – це житлові будинки, приватизовані квартири, власники яких є фізичними особами (громадянами).

Кооперативний житловий фонд – це фонд житлово-будівельних кооперативів.

Практично в усіх будинках, що знаходяться в комунальній власності, за винятком тих, де приватизація житла заборонена діючим законодавством, значна частина квартир приватизована. Розпорошеність житлового фонду між різними формами власності ускладнює організацію його ефективної експлуатації та обслуговування. З переходом багатьох підприємств від

загальнодержавної до колективної форми власності послабшав контроль з боку держави за дотриманням вимог, що пред'являють діючі законодавчі та нормативні акти. Становище погіршується в зв'язку з кризовими явищами в економіці країни.

Враховуючи особливу соціальну значущість житлового господарства і безумовну необхідність забезпечення збереження існуючого житлового фонду, та недопущення його передчасного зносу, державою запропоновано ряд заходів щодо поліпшення його експлуатації та утримання. Одним з кроків у цьому напрямку є прискорення процесу переходу житлового фонду з розряду відомчого до комунального житлового фонду. Цей процес розпочався ще у 1978 р., коли вийшла Постанова Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо подальшого покращення експлуатації та ремонту житлового фонду», де наголошувалось про необхідність поступової передачі відомчого житлового фонду до фонду місцевих рад. Надалі документи аналогічного спрямування були прийняті і Кабінетом Міністрів України. Насамперед, це Постанова КМ України від 6.11.1995 р. № 891 «Положення про порядок передачі у комунальну власність загальнодержавного фонду житлових будівель, що знаходяться на балансі відомчих організацій».

Необхідність передачі житлового фонду відомств(підприємств) до комунальної власності зумовлена наступним:

по-перше, як правило, питомі витрати на обслуговування 1 кв. м. загальної площі будівель у відомчому житловому фонді вищі, ніж у комунальному, оскільки відомчий фонд розпорошений по території міста, а відповідні підрозділи підприємств, що його обслуговують, мають здебільшого гіршу матеріально-технічну базу та підготовку кадрів;

по-друге, в останні роки має місце економічна криза, в зв'язку з чим наявність у підприємств власного житлового фонду і об'єктів соціальної сфери та пов'язані з цим витрати, стали важким тягарем для їх економіки, що гальмує розвиток підприємств і знижує конкурентоспроможність їхньої продукції та послуг;

по-третє, історично склалося так, що в деяких населених пунктах та містах основна частка соціальної інфраструктури була “зав’язана” на головне підприємство цього міста, що в умовах економічної кризи, повної або часткової зупинки підприємств, ставить житлове господарство цих міст у дуже скрутне становище через відсутність необхідних обсягів фінансування.

У вищезгаданих постановах наголошується, що обов’язковою умовою здійснення зміни власника є приведення будівель, що передаються, до належного технічного стану. Однак ця вимога гальмує процес передачі, оскільки у відомств бракує коштів на забезпечення її виконання, а місцеві ради не мають додаткових коштів для того, щоб профінансувати виконання необхідних робіт житлово-експлуатаційними організаціями.

Житлово-експлуатаційні організації з метою поліпшення обслуговування житлового фонду приймають на договірних засадах на обслуговування житловий фонд житлово-будівельних кооперативів і співвласників багатоквартирних будівель.

Організація, обслуговування житлового фонду за умов наявності ремонтно-експлуатаційних підприємств наведена на рис. 1.

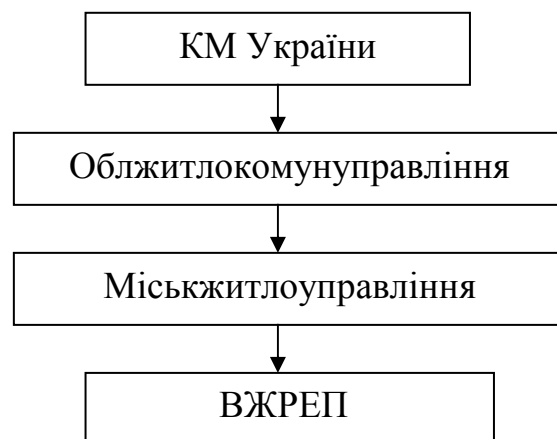

Рис.1 – Організація, обслуговування житлового фонду за умов наявності ремонтно-експлуатаційних підприємств

Якщо місто не поділене на адміністративні райони або їх кількість менша за трьох, то обслуговування повинно проводитися житлово-експлуатаційними дільницями (житлово-експлуатаційними конторами) або підрозділами комбінатів комунальних підприємств залежно від параметрів населеного пункту. У цьому випадку управління обслуговуванням житлового фонду складається з трьох ланок (рис. 2):

Рис. 2. – Організація, обслуговування житлового фонду

При цьому якщо площа житлового фонду не перевищує 150000 м², то, як правило, у таких населених пунктах її експлуатацію виконує ККП і забезпечує діяльність не тільки житлового, а й комунального господарства (саночистка, водопостачання та водовідведення, тепlopостачання, освітлення, готельне господарство, ритуальні послуги і т. ін.) даного населеного пункту.

Умовні позначення:

ЖЕД (ЖЕК) – житлово-експлуатаційна дільниця (контора);

КЖЕП – комунальне житлове-експлуатаційне підприємство;

РБУ – ремонтно-будівельне управління (дільниця);

АДС – аварійно-диспетчерська служба;

СМ – служба механізації;

ОДС – об'єднані диспетчерські системи;

КПП – комбінат комунальних підприємств.

Низові підрозділи, що підпорядковані ВЖРЕП, не мають повної господарської самостійності і проводять розрахунки через ВЖРЕП.

З розвитком ринкових відносин посилились тенденції до зростання господарської самостійності і відповідальності підприємств, з'явилися підприємства різноманітних форм власності. Цей процес зачепив і житлове господарство, де одночасно з посиленням госпрозрахункових відносин між структурними підрозділами підприємств з'являються самостійні підприємства, які були раніше підрозділами ВЖРЕП, і підприємства, що раніше не входили до складу житлово-експлуатаційних, а тепер конкурують з останніми на ринку послуг з обслуговування житла. Разом з тим сьогодні основою системи організацій, що виконують функції з обслуговування житла, є ВЖРЕП і ЖЕД.

Склад працівників ЖЕД (ЖЕК) залежить від того, чи є дана ЖЕД підрозділом або самостійною організацією. У першому випадку до складу ЖЕД входять: керівник (начальник), бухгалтери, паспортисти.

У нових економічних умовах постійно іде пошук нових форм організації праці підприємств житлового господарства. Має місце передача деяких не притаманних їм функцій, наприклад, спортивно-виховної, іншим організаціям (здійснюється на основі рішень місцевих рад). Отже структура ВЖРЕП та ЖЕД може дещо змінюватись у процесі реформування економіки.

2. Місцеве самоврядування в Україні, його зв'язок з функціонування міського господарства

Місцеве самоврядування в Україні — це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади — жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста — самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і Законів України

Місцеве самоврядування здійснюють територіальні громади сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальної громади сіл, селищ, міст.

Місцеве самоврядування - багатогранне та комплексне політико-правове явище, яке може характеризуватися різнобічно. Аналіз статей Конституції України (1996р.) дозволяє зробити висновок, що місцеве самоврядування як об'єкт конституційно-правового регулювання виступає в якості:

- по-перше, відповідної засади конституційного ладу України;
- по-друге, специфічної форми народовладдя;
- по-третє, права жителів відповідної територіальної одиниці (територіальної громади) на самостійне вирішення питань місцевого значення.

Місцеве самоврядування, як засада конституційного ладу, виступає одним із найважливіших принципів організації і функціонування влади в суспільстві й державі та є необхідним атрибутом будь-якого демократичного ладу. У ст. 2 Європейської Хартії місцевого самоврядування проголошується: «Принцип місцевого самоврядування повинен бути визнаний у законодавстві країни і, по можливості, у конституції країни».

Уперше в Україні принцип визнання місцевого самоврядування на конституційному рівні було закріплено ще в Конституції гетьмана П. Орлика – (1710 р.), а пізніше - в Конституції УНР 1918 р., положення яких так і не були реалізовані. За радянських часів цей принцип рішуче заперечувався, він суперечив централізованому характеру радянської держави.

Конституція України 1996 р., у повній відповідності до вимог Європейської Хартії (поряд з такими фундаментальними принципами, як народовладдя, суверенітет і незалежність України, поділу державної влади тощо), в окремій статті фіксує принцип визнання та гарантії місцевого самоврядування.

Визнання місцевого самоврядування як засади конституційного ладу означає встановлення демократичної децентралізованої системи управління, яка базується на самостійності територіальних громад, органів місцевого самоврядування при вирішенні всіх питань місцевого значення.

Місцеве самоврядування як форма народовладдя

Згідно зі ст. 5 Конституції України народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. З даного конституційного положення прямо випливає, що органи місцевого самоврядування не входять до єдиного державного механізму і, в зв'язку з цим, місцеве самоврядування можна розглядати як окрему форму реалізації народом належної йому влади.

Як специфічна форма реалізації належної народів влади, місцеве самоврядування характеризується тим що:

1) має особливого суб'єкта - територіальну громаду, тобто жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста. Територіальна громада здійснює місцеве самоврядування безпосередньо та через органи місцевого самоврядування;

2) займає окреме місце в політичній системі (в механізмі управління суспільством та державою). Місцеве самоврядування, його органи, згідно Конституцією України, не входять до механізму державної влади, хоча це й не означає його повної автономності від держави, державної влади. Взаємозв'язок місцевого самоврядування з державою досить тісний і знаходить свій вияв у тому, що, по-перше, і місцеве самоврядування, і державна влада мають єдине джерело - народ (ч. 1 ст. 5 Конституції України); по-друге, органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади (ст. 143 Конституції України) і стан їх реалізації контролюється відповідними органами виконавчої влади. Таке становище місцевого самоврядування в політичній системі дозволяє характеризувати його як самостійну (поряд з державною владою) форму публічної влади - публічну владу територіальної громади. Самостійність місцевого самоврядування гарантується Конституцією України, ст. 145 якої передбачає, що права місцевого самоврядування захищаються в судовому порядку, а ст. 142 визначає матеріальну і фінансову основу місцевого самоврядування;

3) має особливий об'єкт управління - питання місцевого значення, перелік яких у вигляді предметів відання органів та посадових осіб місцевого самоврядування визначено в Законі України від 21 травня 1997 р. «Про місцеве самоврядування в Україні».

Повноваження місцевого самоврядування - це визначені Конституцією і Законами України, іншими правовими актами права і обов'язки територіальних громад, органів місцевого самоврядування із здійснення завдань та функцій місцевого самоврядування.

Місцеве самоврядування в Україні здійснюється на принципах:

- народовладдя;
- законності;
- гласності;
- колегіальності;
- поєднання місцевих і державних інтересів;
- виборності;
- правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в

межах повноважень, визначених цим та іншими законами;

- підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб;
- державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування;
- судового захисту прав місцевого самоврядування.

Система місцевого самоврядування включає:

- територіальну громаду;
- сільську, селищну, міську раду;
- сільського, селищного, міського голову;
- виконавчі органи сільської, селищної, міської ради;
- районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст;
- органи самоорганізації населення.

У містах з районним поділом за рішенням територіальної громади міста або міської ради відповідно можуть утворюватися районні в місті ради. Районні в містах ради утворюють свої виконавчі органи та обирають голову ради, який одночасно є і головою її виконавчого комітету.

Первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є *територіальна громада* села, селища, міста.

Ради — представницькі органи місцевого самоврядування. Сільські, селищні, міські ради є органами місцевого самоврядування, що представляють відповідні територіальні громади та здійснюють від їх імені та в їх інтересах функції і повноваження місцевого самоврядування, визначені Конституцією України, законами.

Виконавчими органами сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад є їх *виконавчі комітети*, відділи, управління та інші створювані радами виконавчі органи. Виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах рад є підконтрольними і підзвітними відповідним радам, а з питань здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади — також підконтрольними відповідним органам виконавчої влади.

Сільський, селищний, *міський голова* є головною посадовою особою територіальної громади відповідно села (добровільного об'єднання в одну територіальну громаду жителів кількох сіл), селища, міста, обирається відповідною територіальною громадою на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на чотири роки в порядку, визначеному законом, і здійснює свої повноваження на постійній основі. Сільський, селищний, міський голова очолює виконавчий комітет відповідної сільської, селищної, міської ради, головує на її засіданнях.

Органам місцевого самоврядування законом можуть надаватися окремі повноваження органів виконавчої влади, у здійсненні яких вони є підконтрольними відповідним органам виконавчої влади.

Повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад стосуються наступних сфер діяльності:

- соціально-економічного й культурного розвитку, планування та обліку;
- у галузі бюджету, фінансів і цін;
- щодо управління комунальною власністю;
- у галузі житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту і зв'язку;
- у галузі будівництва;
- освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту;
- з регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища;
- соціального захисту населення;
- у галузі зовнішньоекономічної діяльності;
- у галузі оборонної роботи;
- щодо вирішення питань з адміністративно-територіального устрою;
- щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян тощо.

Матеріальна та фінансова основа місцевого самоврядування

Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби.

Держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування. Витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень органів державної влади, компенсуються державою.

Органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності.

Діяльність органів місцевої влади спрямована на задоволення суспільних потреб громадян, в першу чергу, пов'язані з отриманням життєво необхідних послуг.

Місцеві бюджети є фінансовою базою місцевого самоврядування і від обсягу ресурсів, що акумулюються в цих бюджетах, залежить наскільки результативно місцеві органи влади будуть виконувати покладені на них повноваження.

Вибори

Вибори депутатів сільських, селищних рад проводяться за мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах, на які поділяється вся територія відповідно села (кількох сіл, жителі яких добровільно об'єдналися у сільську громаду), селища.

Вибори депутатів міських рад проводяться за пропорційною системою: депутати обираються за виборчими списками кандидатів у депутати (далі — виборчі списки) від організацій політичних партій, виборчих блоків організацій політичних партій у багатомандатному окрузі, межі якого збігаються з межами міста згідно з існуючим адміністративно-територіальним устроєм.

Вибори депутатів районних рад проводяться за пропорційною системою: депутати обираються за виборчими списками від організацій політичних

партій, виборчих блоків організацій політичних партій у багатомандатному виборчому окрузі, межі якого збігаються з межами відповідного району у місті.

Вибори сільських, селищних, міських голів проводяться за мажоритарною виборчою системою відносної більшості в єдиному одномандатному окрузі, межі якого збігаються з межами села (кількох сіл, жителі яких добровільно об'єдналися в сільську громаду), селища, міста, згідно з існуючим адміністративно-територіальним устроєм.

Громадяни України, які належать до відповідної територіальної громади і мають право голосу, можуть шляхом самовисування або через республіканські (в Автономній Республіці Крим), обласні, районні, районні у містах, міські організації політичних партій та їх виборчі об'єднання — блоки брати участь у висуванні кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, роботі виборчих комісій, проведенні передвиборної агітації, здійсненні спостереження за проведенням виборів та в інших заходах у порядку, визначеному цим та іншими законами України.

Загальний склад сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради має становити при чисельності:

- до 1 тисячі жителів — від 12 до 15 депутатів включно;
- від 1 тисячі до 3 тисяч жителів — від 16 до 26 депутатів включно;
- від 3 тисяч до 5 тисяч жителів — від 20 до 30 депутатів включно;
- від 5 тисяч до 20 тисяч жителів — від 30 до 36 депутатів включно;
- від 20 тисяч до 50 тисяч жителів — від 30 до 46 депутатів включно;
- від 50 тисяч до 100 тисяч жителів — від 36 до 50 депутатів включно;
- від 100 тисяч до 250 тисяч жителів — від 40 до 60 депутатів включно;
- від 250 тисяч до 500 тисяч жителів — від 50 до 76 депутатів включно;
- від 500 тисяч до 1 мільйона жителів — від 60 до 90 депутатів включно;

- від 1 мільйона до 2 мільйонів жителів — від 76 до 120 депутатів включно;
- понад 2 мільйони жителів — від 76 до 150 депутатів включно.

Право висування кандидатів у депутати та кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови реалізується виборцями через місцеві організації партій (блоки) або шляхом самовисування у порядку, передбаченому Законом.

Органи місцевого самоврядування

Відповідно до ст. 140 Конституції України місцеве самоврядування є правом територіальної громади — жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста — самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Сутність місцевого самоврядування полягає в гарантованому державою праві територіальної громади, громадян та їх органів розв'язувати значну частину місцевих справ і управляти ними, діючи в межах закону, під свою відповідальність та в інтересах населення.

Територіальна організація самоврядування в Україні ґрунтується на поєднанні загальнодержавних і місцевих інтересів.

Серед найважливіших ознак органів місцевого самоврядування виділяють їх правову, організаційну, матеріальну та фінансову автономії.

Правова автономія означає, що органи місцевого самоврядування наділено своїми власними повноваженнями, передбаченими Конституцією та чинним законодавством України. В межах цих повноважень органи місцевого самоврядування мають повну свободу дій.

Організаційна автономія органів місцевого самоврядування виявляється в їх можливості самостійно визначати та будувати свою внутрішню структуру для того, щоб вона відповідала місцевим потребам і забезпечувала ефективне управління. Діючи в межах закону, органи місцевого самоврядування не підпорядковуються іншим органам. Контроль за органами місцевого самоврядування здійснюють лише для забезпечення законності їхніх дій.

Матеріальна та фінансова автономія органів місцевого самоврядування виявляється в їх праві володіти й розпоряджатися коштами та майном для здійснення своїх функцій і повноважень.

Місцеве самоврядування має свою систему, що складається з територіальної громади, сільської, селищної та міської ради, сільського, селищного і міського голови, виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, районних і обласних рад.

Місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування — сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи.

У свою чергу сільські, селищні, міські ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші самоорганізації населення й наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна. Серед «інших» органів місцевої самоорганізації населення Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р., крім будинкових, вуличних, квартальних, називає також форми безпосереднього волевиявлення народу — місцеві референдуми, загальні збори громадян, громадські слухання. Органи місцевого самоврядування села, селища, міста для активнішого здійснення своїх прав і обов'язків можуть також об'єднуватися в асоціації, інші форми добровільних об'єднань.

До органів місцевого самоврядування, таких, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ і міст, Конституція України та Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» відносять районні та обласні ради. Питання організації управління районами в містах належить до компетенції міських рад.

Органами місцевої влади в АРК Закон України «Про Автономну Республіку Крим» від 17 березня 1995 р. називає сільські, селищні, районні, міські, районні в містах ради та їх виконавчі органи.

Відповідно до ст. 143 Конституції України територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого

самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності, яку складають рухоме та нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси тощо. Вони затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку й контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки й збори відповідно до Закону; забезпечують проведення місцевих референдумів і реалізацію їх результатів; утворюють, реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені Законом до їх компетенції.

Територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи й служби.

Від імені та в інтересах територіальних громад права суб'єкта комунальної власності здійснюють відповідні ради.

Обласні та районні ради затверджують програми соціально-економічного й культурного розвитку відповідних областей і районів та контролюють їх виконання; затверджують районні й обласні бюджети, які формуються з коштів Державного бюджету для їх відповідного розподілу між територіальними громадами або для виконання спільних проектів і з коштів, залучених на договірних засадах з місцевих бюджетів для реалізації спільних соціально-економічних і культурних програм, та контролюють їх виконання; розв'язують інші питання, які віднесені Законом до їхньої компетенції.

Відповідно до ч. 3 ст. 143 Конституції України органам місцевого самоврядування Законом можуть надаватися окремі повноваження органів виконавчої влади. У такому разі держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України.

У свою чергу місцеві ради (обласні та районні) можуть делегувати частину своїх повноважень відповідно обласним та районним державним адміністраціям і контролювати реалізацію цих повноважень.

Органи місцевого самоврядування в межах повноважень, що визначені Законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території (ст. 144 Конституції України).

Усе це дозволяє вважати, що органи місцевого самоврядування мають риси, що наближають їх до органів виконавчої влади, з якими вони тісно взаємодіють під час вирішення питань місцевого значення.

З питань здійснення повноважень органів виконавчої влади, органи місцевого самоврядування підконтрольні відповідним органам виконавчої влади. Правові акти органів місцевого самоврядування, що прийняті з порушенням Конституції та законодавства України, можуть бути зупинені до розв'язання питання про їх законність у судовому порядку. Шкода, завдана в результаті неправомірних рішень, дій або бездіяльності органів місцевого самоврядування, відшкодовується ними в повному обсязі за рахунок власних коштів.

Місцеві ради підконтрольні також Верховній Раді України, територіальним громадам, суду. Так, відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» повноваження місцевої ради можуть бути достроково припинені за рішенням місцевого референдуму в разі, якщо рада прийняла рішення з порушенням Конституції та інших законів України, прав і свобод громадян, ігноруючи при цьому вимоги компетентних органів про приведення цих рішень відповідно до закону, а також, якщо сесії ради не проводять без поважних причин у встановлені законом строки або рада не вирішує питань, віднесених до її відання.

За наявності рішення суду про визнання актів ради незаконними, висновків відповідного комітету Верховної Ради України остання може призначити позачергові вибори сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради.

До складу сільської, селищної, міської ради входять депутати, яких обирають жителі села, селища, міста на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років (ст. 141 Конституції України).

Сільські, селищні, міські ради та ради районів міста мають свої виконавчі органи — виконавчі комітети. Виконавчий комітет є юридичною особою. Його утворює рада на строк своїх повноважень у складі голови відповідної ради, заступника (заступників) сільського, селищного, міського голови з питань діяльності виконавчих органів ради, керуючого справами (секретаря) виконавчого комітету, а також керівників відділів, управлінь та інших виконавчих органів ради, інших осіб. До складу виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради за посадою входить також секретар відповідної ради. Кількісний і персональний склад виконавчого комітету визначає відповідна рада за поданням її голови. Основними структурними підрозділами виконкому є відділи й управління.

У сільських радах, що представляють територіальні громади, які нараховують до 500 жителів, за рішенням відповідної територіальної громади або сільської ради виконавчі комітети можуть не створювати. У цих випадках виконавчо-розпорядчі функції (крім розпорядження земельними та природними ресурсами) здійснює голова ради одноособово.

Виконавчий комітет ради попередньо розглядає проекти місцевих програм соціального, економічного та культурного розвитку, цільових програм з інших питань, місцевого бюджету, проекти рішень, які виносять на розгляд відповідної ради; координує діяльність відділів, управлінь та інших виконавчих органів ради, підприємств, установ і організацій, що належать до комунальної власності відповідної територіальної громади, заслуховує звіти про роботу їх керівників; має право змінювати або скасовувати акти підпорядкованих йому відділів, управлінь, інших виконавчих органів ради, а також їх посадових осіб. Виконавчий комітет здійснює також окремі повноваження, делеговані йому державою.

Перераховані повноваження належать до загальних повноважень виконавчого комітету. Крім них, він має широке коло спеціальних повноважень в окремих напрямках його діяльності: в галузі планування та обліку, бюджету й фінансів, управління комунальною власністю, розвитку міського господарства, охорони навколишнього природного середовища, будівництва, житлового господарства, транспорту, зв'язку, соціального обслуговування тощо. Так, виконавчий комітет розробляє й подає на затвердження ради бюджет і звіт про його виконання; забезпечує виконання затверджених радою планів приватизації об'єктів комунальної власності; припиняє або обмежує господарську діяльність підприємств (об'єднань), організацій і установ різних форм власності в разі порушення ними законодавства про охорону природного середовища; організовує місцеві ринки, сприяє розвитку всіх форм торгівлі; управляє підприємствами й організаціями транспорту та зв'язку, що належать до комунальної власності; реєструє право власності, право користування землею, звертається до суду про визнання незаконними актів органів виконавчої влади, інших органів місцевого самоврядування тощо.

3. Тариф як специфічна форма ціни на послуги підприємств міського господарства

Комунальними тарифами називають систему ставок, за якими підприємства житлово-комунального господарства реалізують свою продукцію (послуги) споживачам. За своїм економічним змістом комунальні тарифи є різновидом роздрібних цін.

В основу формування комунальних тарифів закладено вимоги так званого “витратного механізму ціноутворення”. Основою комунального тарифу є собівартість, тобто витрати на виробництво і реалізацію продукції (послуг). Величина тарифу, як і роздрібною ціни, повинна бути достатньою для відшкодування витрат на виробництво і реалізацію продукції (послуг) і, крім того, включати певну частку прибутку. Затверджуються комунальні тарифи виконками місцевих рад.

Підприємства житлово-комунального господарства використовують єдині й диференційовані тарифи.

Для *єдиних* тарифів характерним є те, що величина ставки не змінюється залежно від якості продукції (послуги) або інших факторів. Єдиний тариф використовують підприємства пасажирського електротранспорту. Його величина не змінюється залежно від відстані перевезення.

Диференційовані тарифи застосовують двох видів:

- коли величина ставки залежить від якості наданої послуги;
- коли величина ставки залежить від категорії споживачів.

Розрізняють *одно-* й *двоставочні* комунальні тарифи. У комунальному господарстві переважно застосовують одноставочні тарифи.

Двоставочні тарифи використовують для реалізації електроенергії комунальним електромережам і електростанціями підприємствам і організаціям; в деяких містах України введений двоставочний тариф на продукцію водо- та теплопостачання.

Двоставочний тариф складається з двох частин:

а) *основної плати* - за сумарну приєднану потужність або за максимальне навантаження установок незалежно від кількості споживаної електроенергії, тепла, води;

б) *додаткової плати* - за кожну спожиту кіловат-годину електроенергії, Гкал тепла, м³ води.

Тарифи на житлово-комунальні послуги відіграють таку ж роль, як і ціни на промислову та іншу продукцію.

У зв'язку з розвитком ринкових відносин виникли різні види цін залежно від ступеня державного втручання і прав підприємств у їх встановленні. Так, державні фіксовані або регульовані (за допомогою коефіцієнтів граничного підвищення) ціни в Україні застосовують для вузького кола продукції та послуг виробнично-технічного призначення (головним чином, енергоресурси, послуги транспорту і зв'язку), а також на життєво важливі товари і послуги для

населення (хліб, дитяче харчування, медичні препарати, комунальні послуги, транспорт та інші.).

Крім того, регулювання цін, недопущення їх необґрунтованого зростання також здійснюється не прямо, а за допомогою встановлення межових рівнів рентабельності. Ціни, які встановлюють підприємства і організації самостійно є вільними ринковими цінами. До них належать також біржові ціни, що утворюються в результаті реалізації продукції на товарних біржах.

Оскільки ринкова ціна, що врівноважує попит і пропозицію на ринку, встановлюється вільно, без адміністративного втручання держави або яких-небудь інших органів, звільнення цін від адміністративного встановлення, їх лібералізація є неодмінною передумовою введення ринкового ціноутворення і ринкового механізму взагалі.

У ЖКГ ціни - один з інструментів управління житлово-комунальним комплексом, що функціонує в умовах територіальної та відомчої відокремленості. Саме тому дуже важко визначити об'єктивні витрати, які необхідно покласти в основу цін на послуги житлово-комунального господарства. Ціна, як форма відображення вартості, повинна відображувати ефект виробництва, ефект споживання. У комплексі економічних методів управління, ціни відіграють важливу роль. Але планова ціна, як категорія, має подвійний характер. З одного боку вона є формою виявлення вартості і як така зазнає на собі вплив закону вартості, а з другого - це плановий норматив.

Процес управління цінами припускає не тільки планову зміну їх рівня в той чи інший бік, але передусім - вибір наукової бази для розрахунку нових цін або - перегляд діючих. Він припускає також прогнозування економічних і соціальних наслідків будь-якої зміни рівня цін. Тільки в цьому випадку ціни можуть стати одним з видів досягнення мети виробництва, а також здійснення соціальних завдань.

Вибір рівнів цін на послуги, особливо для населення, на кожному етапі залежить від економічних можливостей розвитку держави. Суспільно

необхідні витрати, як база встановлення цін на послуги житлово-комунального господарства, мають специфічний характер. Багато хто з економістів поняття суспільно необхідних витрат зводить до середньогалузевих, або середніх по галузях. Це найбільш просте вирішення питання щодо вибору бази ціни. Якщо це положення може бути в якійсь мірі прийнятне для матеріального виробництва, то для житлово-комунального господарства воно прийнятим бути не може. Це пов'язано передусім з вузькими межами ринку послуг житлово-комунального комплексу, які забезпечують нормальне проживання населення в житловому фонді міст і населених пунктів. За теорією трудової вартості суспільно необхідними визнають витрати, що відображують середній рівень продуктивності праці, середній ступінь кваліфікації та інтенсивності праці, зайнятих робітників у даній галузі виробництва. Особливості послуг, у тому числі житлово-комунальних як сфери суспільної діяльності - це співпадіння процесу виробництва з процесом споживання за часом і в просторі. Отже, для них суспільно необхідними є не тільки середні умови виробництва, але й середні умови споживання.

Для різних підгалузей житлово-комунального комплексу встановлюють різну залежність між рівнем концентрації населення і величиною суспільно необхідних витрат. Так, по водопровідно-каналізаційному господарству залежність між потужністю підприємств і витратами є такою, що чим вища потужність, тим менше витрати на 1 м.куб. поданої води. Отже, у великих містах суспільно необхідні витрати, при інших рівних умовах, нижчі, ніж у невеликих містах, де функціонують підприємства малої потужності.

Особливості формування тарифів у сфері житлово-комунального господарства

Гострота проблем, що нагромадилися в житлово-комунальному господарстві (ЖКГ), призвела до необхідності реформування цього сектору економіки. Реформа проходить повільно і неефективно, тобто реально не відбувається покращення ситуації щодо виробництва та споживання житлово-

комунальних послуг як в частині надання населенню якісних послуг, так і оплати житлово-комунальних послуг за оптимальними цінами і тарифами. Після вартості продуктів харчування житлово-комунальні послуги займають друге місце в структурі витрат більшості громадян України [1]. У зв'язку з цим, реформування ЖКГ є однією з найбільш актуальних проблем, тому що вона стосується інтересів як населення, так і всього народного господарства України. Реформа у сфері ЖКГ має зосереджувати в собі дві сторони суспільної діяльності: по-перше - економічну, а по-друге - соціальну, яка безпосереднім чином впливає на рівень життя населення. Саме з позиції населення, необхідно розглядати пріоритети змін економічних відносин не тільки в даній сфері, а й в цілому в економіці держави.

Державне регулювання цін на Україні здійснюється шляхом установа фінсованих державних та комунальних цін, граничних рівнів цін, граничних рівнів торговельних надбавок і постачальницьких винагород, граничних нормативів рентабельності або шляхом запровадження обов'язкового декларування зміни цін. На житлово-комунальні послуги державне регулювання цін запроваджене Постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 1996 року № 1548 „Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)".

Разом з цим, повноваження органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо встановлення та регулювання цін (тарифів) на житлово-комунальні послуги встановлюються й іншими нормативно-правовими актами.

Зокрема, Законами України "Про місцеві державні адміністрації", "Про питну воду та питне водопостачання", "Про місцеве самоврядування в Україні", "Про природні монополії" та прийнятим 24 червня 2004 року Верховною Радою України Законом України "Про житлово-комунальні послуги", предметом регулювання якого є правовідносини, що виникають між виробниками,

виконавцями, споживачами у процесі створення, надання та споживання житлово-комунальних послуг.

Відповідно до ст. 6-11 Закону України "Про ціни і ціноутворення" в Україні застосовують вільні ціни й тарифи, державні фіксовані та регульовані ціни і тарифи.

Вільні ціни й тарифи встановлюються на всі види продукції, товари і послуги, за винятком тих, щодо яких здійснюється державне регулювання цін і тарифів. Вільні ціни установлюються за угодою осіб, які вступають у договірні відносини, і визначаються волею сторін.

Альтернативою вільним є регульовані ціни. Однак слід розрізняти два варіанти регульованих цін:

1) сформовані на основі угоди сторін і не можуть перевищувати або бути нижче певного рівня, визначеного компетентним державним органом (індикативне регулювання);

2) установлені державою фіксовані ціни є остаточним варіантом рівня ціни, і ні продавець, ні покупець не мають права відхилятися від них (імперативне державне регулювання).

За державного регулювання цін і тарифів установлюються:

- державні фіксовані ціни (тарифи);
- граничні рівні цін (тарифів) або граничні відхилення від державних фіксованих цін і тарифів.

За надмірного зростання цін, раніше виведених з-під контролю, за рішенням Кабінету Міністрів України, виконавчих комітетів обласних, міських (міст республіканського підпорядкування) рад, допускається тимчасове повернення до державного регулювання цін і тарифів. Державні фіксовані й регульовані ціни і тарифи встановлюються на ресурси, що впливають на загальний рівень і динаміку цін, на товари і послуги, які мають визначальне соціальне значення, а також на продукцію, товари і послуги, виробництво яких зосереджене на підприємствах, що займають монопольне положення на ринку. Державні фіксовані й регульовані ціни і тарифи встановлюють державні органи

України. Ціни й тарифи на житлово-комунальні послуги (у тому числі на електроенергію, природний газ для комунально-побутових потреб населення України), послуги суспільного транспорту і зв'язку встановлюються Кабінетом Міністрів України за узгодженням з Верховною Радою України. Рівень державних фіксованих і регульованих цін і тарифів на окремі види продукції, товарів, робіт і послуг має змінюватись у порядку і в строки, які визначаються органами, що затверджують чи регулюють ціни (тарифи).

Відповідно до ст. 11 Закону України "Про ціни і ціноутворення" особливим є режим ціноутворення при здійсненні експортних та імпорتنих операцій. Так, за безпосередніх розрахунків із закордонними партнерами зовнішньоторговельного посередника застосовують контрактні (зовнішньоторговельні) ціни, що формуються відповідно до цін і умов світового ринку. Регулювання внутрішнього ціноутворення на експортну й імпорتنу продукцію (послуги) здійснює Кабінет Міністрів України.

З метою стабілізації цін на внутрішньому ринку, посилення боротьби з монопольними проявами і захисту інтересів вітчизняного виробника й населення Постановою Кабінету Міністрів України "Про удосконалення порядку формування цін" від 18.12.1998 р. №1998 встановлено, що формування й використання суб'єктами підприємництва вільних цін на території України здійснюється винятково в національній грошовій одиниці. Облік витрат у доларовому еквіваленті при формуванні цін є обґрунтованим тільки в частині імпоротної складової структури ціни.

Органи ціноутворення

Відповідно до ст. 13 Закону України "Про ціни і ціноутворення" державний контроль за цінами здійснюється при встановленні і застосуванні державних фіксованих і регульованих цін і тарифів. При цьому контролюється правомірність їх застосування та додержання вимог законодавства щодо захисту економічної конкуренції. Контроль за дотриманням державної дисципліни цін здійснюють органи, на які ці функції покладені Урядом

України. Подібний контроль здійснюється у взаємодії з профспілками, товариствами споживачів та інших громадських організацій. Державні органи, що здійснюють контроль за цінами, їх посадові особи мають права, виконують обов'язки і несуть відповідальність, що передбачені Законом "Про державну податкову службу в Україні", за винятком повноважень, що регулюють спеціальну податкову правосуб'єктність.

Основним ціноутворюючим органом в Україні є Кабінет Міністрів. Ст. 4 Закону України "Про ціни і ціноутворення", яким визначені такі повноваження у цій сфері:

- забезпечення здійснення державної політики цін;
- визначення переліку продукції, товарів і послуг, державних фіксованих і регульованих цін, що затверджуються відповідними органами державного управління;
- визначення повноважень органів державного управління в сфері встановлення і застосування цін (тарифів), а також контролю за цінами (тарифами).

Координують роботу із здійснення політики цін, проведення економічного аналізу рівня і динаміки цін, вжиття заходів щодо регулювання цін і тарифів відповідні державні органи та їх структурні підрозділи. Формування кошторисної нормативної бази, визначення порядку її застосування в будівництві, контроль за дотриманням замовниками, проектними, будівельно-монтажними організаціями й іншими учасниками інвестиційної діяльності в нормативних документах і нормативів обчислення вартості будівництва об'єктів, що споруджуються із залученням коштів Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів, а також коштів державних підприємств, установ і організацій, покладене на спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань містобудування й архітектури.

Постановою Кабінету Міністрів України "Про встановлення повноважень органів виконавчої влади і виконавчих органів місцевих рад щодо регулювання

цін (тарифів)" від 25.12.1996 р. №1548 з метою вдосконалення системи державного регулювання цін (тарифів) було уточнені повноваження:

- у сфері регулювання (встановлення фіксованих і граничних рівнів цін (тарифів) торгових (постачальницько-збутових) надбавок, нормативів рентабельності, впровадження обов'язкового декларування змін) цін і тарифів на окремі види продукції, товарів і послуг - центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій;

- щодо кошторисної нормативної бази і порядку її застосування в будівництві - Державного комітету будівництва, архітектури і житлової політики;

- у сфері регулювання заставних цін на скляну тару - Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій;

- у сфері регулювання переліку вітчизняних та імпортованих лікарських коштів і виробів медичного призначення, ціни на які підлягають державному регулюванню, - Міністерства охорони здоров'я за узгодженням з Міністерством економіки і з питань європейської інтеграції. Додатком до Постанови Кабінету Міністрів України "Про встановлення повноважень органів виконавчої влади і виконавчих органів місцевих рад щодо регулювання цін (тарифів)" були деталізовані повноваження центральних органів виконавчої влади Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, виконавчих органів місцевих рад щодо регулювання цін і тарифів на окремі види продукції, товарів і послуг.

Відповідальність за порушення державної дисципліни цін визначена ст. 14 Закону України "Про ціни і ціноутворення". Відповідно щодо Закону, вся необґрунтовано отримана підприємством, організацією сума виторгу внаслідок порушення державної дисципліни цін і чинного порядку визначення вартості будівництва, здійснюваного із залученням коштів Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів, а також

коштів державних підприємств, установ, організацій підлягає вилученню в доход відповідного бюджету незалежно від підпорядкованості підприємства або організації. Крім того, до позабюджетних фондів місцевих рад стягується штраф у подвійному розмірі необґрунтовано отриманої суми виторгу. Зазначені суми списуються з рахунків підприємств і організацій у банківських установах за рішенням суду.

Ціни і тарифи, що затверджені з порушенням законодавства з ціноутворення, скасовуються Комітетом цін при Кабінеті Міністрів України. Особи, що винні в порушенні порядку встановлення і застосування цін і тарифів, притягуються до адміністративної або кримінальної відповідальності.

4. Особливості деяких підприємств міського господарства

Міські вулиці й дороги - життєво необхідна частина сучасного міста. Вони мають велике значення для організації роботи міського транспорту, поліпшення санітарно-гігієнічних умов життя в місті і архітектурно-планувального зовнішнього вигляду міського комплексу.

Збільшення міських територій, розвиток транспортних засобів обумовлюють підвищення рухомості населення, збільшення відстані його пересування, а також зростання міських вантажених перевезень. Чітка й безперебійна робота міського транспорту може бути забезпечена лише за умови добре розвинутої мережі міських шляхів сполучення, раціонального розташування у плані міста основних транспортних магістралей і належного зв'язку цих магістралей між собою і вулицями другорядного значення. Крім того необхідно, щоб окремі елементи вулиці (проїжджа частина, тротуари, пішохідні доріжки) забезпечували пропуск транспортних засобів і пішоходів.

Розмаїття функцій, які виконуються міськими вулицями і дорогами, визначає їх економічну особливість і як основних фондів народного господарства.

Озеленення у загальній системі зовнішнього благоустрою міст має велике значення. Перш за все зелені насадження значно зменшують наявність пилу й диму в повітрі міста, відіграють роль своєрідного фільтру. Вони впливають на формування мікроклімату в місті, бо діють на тепловий режим, вологість і

ступінь рухомості повітря. Безліч видів декоративних рослин створюють широкі можливості для архітектурних композицій і планування міста в цілому.

Зелені насадження є місцями активного й пасивного відпочинку населення. Особливо значною є роль парків культури і відпочинку. Окрім них у містах влаштовують сквери, бульвари, дитячі парки, міські сади, ботанічні сади, вуличні зелені насадження уздовж тротуарів і т. ін.

Зважаючи на значущість та особливість галузі, дуже важливим є планування комплексного озеленення міст. Оптимальну кількість зелених насаджень у населеному пункті, співвідношення цих насаджень у загальному балансі територій і їх раціональне розміщення визначаються *нормами й прийомами* проектування. Норми проектування виражаються в абсолютних і відносних одиницях. Число зелених насаджень на одного міського жителя в метрах квадратних показує *забезпеченість міста зеленими насадженнями*. Площа зелених насаджень у місті, районі, мікрорайоні, що обчислюється у відсотках до загальної площі | забудови міста, району, мікрорайону, показує *рівень озеленення території*.

Згідно з нормами рівень озеленення селітебної території міста має складати 50%, території житлового району - 55-58%, території мікрорайону - 65-70 %. Рівень озеленення території є основою для визначення нормативних показників озеленення міської забудови.

Система озеленення сучасного міста включає до свого складу комплекс міських і приміських насаджень. Ті й інші підрозділяються за функціональною ознакою на насадження *загального, обмеженого користування і спеціального призначення*. Загальний норматив витрати міської території на зелені насадження визначають, виходячи з площ озеленення загального користування, тобто скверів, садів, бульварів, парків. Саме ці території створюють основу системи озеленення міста.

Усунення і знезараження відходів життєдіяльності, що накопичуються при проживанні великого числа людей на обмеженій території, поліпшення санітарного стану навколишнього середовища є складним санітарним, технічним і екологічним завданням підприємств санітарного очищення міста.

Відходи – це будь-які речовини, матеріали й предмети, що утворюються в процесі людської діяльності і не мають подальшого використання на місці

утворення або виявлення і від яких їхній власник має намір чи повинен позбутися шляхом утилізації або видалення.

Основними принципами державної політики у сфері поводження з відходами є пріоритетний захист навколишнього природного середовища і здоров'я людини від негативного впливу відходів, забезпечення ощадливого використання матеріально-сировинних і енергетичних ресурсів, науково обґрунтоване узгодження екологічних і соціальних інтересів суспільства, щодо утворення і використання відходів.

Практика *санітарного очищення* міст полягає у захисті ґрунту, повітря і води від забруднень викидами, запобіганні розмноженню мух і гризунів, створенні нормальних санітарних умов для життєдіяльності людини, забезпеченні безпеки й зручності пішохідного і транспортного руху шляхом прибирання і поливу тротуарів, проїздів, видалення снігу, боротьби з ожеледдю.

Основні види робіт:

- очищення всіх будинків від твердих відходів і неканалізованих будинків від рідких покидьків;
- знешкодження усіх видів покидьків, ТПВ з їхнім максимальним використанням (утилізацією);
- вуличне очищення, полив площ і тротуарів, літнє і зимове прибирання.

Для очищення міст від твердих відходів застосовують в основному *вивізну систему*, при якій сміття, що збирається в домоволодіннях, вивозять спеціальним автотранспортом з наступним знешкодженням на міських звалищах. Місцеву систему зі знешкодженням і використанням покидьків на присадибних ділянках застосовується в районах індивідуальної забудови міст.

Крім знешкодження сміття на звалищах застосовується знешкодження твердих покидьків шляхом компостування у штабелях або біотермічних камерах з наступним використанням компосту в зеленому і сільському господарстві.

Найважливішим елементом інфраструктури будь-якого міста є *міський пасажирський транспорт*. Проблема забезпечення нормального обслуговування населення пасажирським транспортом має соціально-

економічний характер, а процеси розвитку транспортної інфраструктури, як локальне завдання, спрямовані на виконання глобальної економічної мети.

Для характеристики якості виконання міським пасажирським транспортом свого завдання використовують такі показники: регулярність руху, експлуатаційна швидкість транспортних засобів, комфортабельність поїздки і та ін.

Для перевезення пасажирів у містах України використовують автобус, тролейбус, трамвай, метрополітен, таксі. Кожний з цих видів транспорту має свої позитивні й негативні характеристики за такими показниками:

- місткість (провізна спроможність);
- швидкість сполучення;
- експлуатаційна швидкість;
- маневреність;
- питомі капітальні вкладення;
- експлуатаційні витрати;
- площа, яку займає транспортний засіб на дорозі;
- екологічність і та інші.

Основною технічною проблемою міського транспорту є знос основних фондів, як рухомого складу, так і дорожньої складової. Головною економічною проблемою тут є недостатність коштів для відтворення основних фондів і на експлуатаційні витрати.

Причин тут багато. Виділимо з них такі:

- відсутність чітко діючого механізму формування доходів транспортних підприємств;
- недобір виручки і велика питома вага безоплатних перевезень;
- відсутність зацікавленості підприємств у повноті збору виручки і технічних засобів її збору;
- недоліки законодавчої бази;
- недоліки у формуванні собівартості перевезення пасажирів.

Найбільшим споживачем продукції підприємств *комунальної енергетики* в містах є промисловість, на частку якої припадає 80-50 % усіх витрат енергії. Житлово – комунальне господарство за обсягом споживання енергоносіїв посідає третє місце в Україні, щорічно витрачаючи близько 10 млрд. кВт. год. електроенергії і майже 8 млрд. м³ газу.

Витрати енергії в містах забезпечуються як централізованими енергосистемами, що надають містам електроенергію, газ, тепло (у вигляді гарячої води та пари), так і окремими підприємствами – виробниками електроенергії, тепла. Значне місце в енергетичному балансі міст все ще належить безпосередньому спалюванню палива в індивідуальних печах.

Основним видом енергії, що споживається житлове – комунальним господарством, є електрична. Більшу частину електроенергії міста одержують від регіональних і загальнодержавних енергосистем (державні й акціонерні обленерго). Деякі міста мають свої електричні станції (як правило, відомчого підпорядкування - промислових підприємств – гігантів), що обслуговують виробничі й соціально – побутові потреби тільки даного міста. Основними господарствами, що забезпечують міста електроенергією, є міські електричні мережі. Централізоване теплопостачання здійснюється на базі комбінованого виробництва електроенергії і тепла теплоелектроцентрально (ТЕЦ), а також від центральних котелень.

Основні напрямки реформування житлового господарства

Перехід економіки на ринкові засади базується, насамперед, на появі приватної та інших недержавних форм власності. Виникнення значної кількості підприємств, альтернативних державній власності вимагає встановлення принципово інших економічних відносин, ніж ті що існували під час адміністративно-командної системи господарювання. Це призводить до необхідності докорінної перебудови економічного механізму функціонування підприємств в цілому та житлово-експлуатаційних організацій, зокрема.

Перехід до ринкової економіки ставив на меті забезпечення умов для підвищення ефективності економіки в цілому, орієнтації підприємств у своїй діяльності. Насамперед, в інтересах споживачів, постійний пошук резервів зниження витрат на виробництво (надання послуг) та підвищення їх якості. У житловому господарстві перебудова відносин розпочалась з процесу роздержавлення (приватизації) житлового фонду. Квартиронаймачам було законодавчо надано право брати (спочатку купувати, а потім безкоштовно приватизувати) приміщення, де вони мешкали, у приватну власність. Цей процес набув масового характеру і тепер більшість квартир перейшла у

власність колишніх квартиронаймачів. Поява такого значного про шарку власників одночасно стала основою й обумовила загальну необхідність подальшого реформування житлового господарства. Справа в тому, що традиційно якість послуг, що надаються житлово-експлуатаційними організаціями, була низькою. Економічна криза ще більше загострила питання збереження діючого житлового фонду та ефективності використання коштів житлово-експлуатаційними організаціями, оскільки :

по-перше, скоротились обсяги нового будівництва і. відповідно, надії на отримання безкоштовного (державного) житла;

по-друге, поступово зростає розмір квартирної плати, що призводить до підвищення вимог до ефективності витрат, які вимушені нести квартиронаймачі й власники приватизованого житла;

по-третє, ставши власниками житла, мешканці будинків у випадках неефективної експлуатації будівель (по суті, йдеться про утримання їх майна) фактично несуть збитки у вигляді непередбаченого виходу з ладу конструктивних елементів, інженерного обладнання та погіршення якості житла (умов проживання). У той же час станом на 2001р. в Україні до категорії застарілого та аварійного житла віднесено більш ніж 4 млн. кв.м. жилої площі. Фактично весь житловий фонд масової забудови 1955 — 1965 рр. потребує реконструкції. Обсяг капітального ремонту та реконструкції у зв'язку з недостатнім фінансуванням цих робіт не відповідає наявним потребам;

по-четверте, до останнього часу житлово-експлуатаційні організації займали монопольне становище на ринку житлово-експлуатаційних послуг. Правильніше буде сказати, що цей ринок був повністю монополізований. За таких умов були фактично відсутні економічні важелі, що спонукали б суб'єкти господарської діяльності до пошуку резервів зниження витрат у розрахунку на одиницю послуг (на 1 м. кв. загальної площі обслуговуваних будівель). Діючий економічний механізм був витратним, що стало особливо актуальним в умовах недостатнього фінансування. Така монополізація, на нашу думку, є штучною, бо за своєю сутністю цей ринок (ринок житлово-експлуатаційних послуг)

потенційно достатньо привабливий, особливо для підприємств малого бізнесу. Це пов'язано з тим, що :

- вихід на ринок цих послуг не потребує значних попередніх капіталовкладень;
- характер діяльності (робіт) не вимагає залучення робітників дуже високого кваліфікаційного рівня або рідкісних професій;
- можливе широке використання договорів підряду із спеціалізованими організаціями;
- даний вид діяльності в більшості випадків не вимагає повної зайнятості робітників протягом робочого дня, тобто можна широко використовувати сумісництво професій, розширення зон обслуговування, залучення до роботи на умовах неповного робочого дня.

Таким чином, можна стверджувати, що в сучасних економічних умовах з урахуванням особливого соціального значення вирішення житлового питання, забезпечення ефективної експлуатації діючого житлового фонду стає завданням державної ваги.

Державна житлова політика сьогодні передбачає реформування правових, організаційних та економічних умов діяльності підприємств галузі. Юридичні передумови, насамперед, базуються на:

- Законі України «Про приватизацію житлового фонду» від 19.06.1992 р.;
- постанові КМ України «Про концепцію розвитку житлово-комунального господарства в Україні» від 30.06.1995 р. № 150;
- постанові КМ України «Про затвердження положення про порядок організації і діяльності об'єднань, які створюються власниками для управління і використання майна житлових будинків , що знаходяться у загальному користуванні» від 31.07-1995 р. № 588;
- постанові КМ України «Про удосконалення систем державного регулювання розміру квартирної плати і плати за утримання будинків та прибудинкової території» від 22.06.1998 р. № 939;

- Указі Президента України «Про прискорення реформування житлово-комунального господарства» від 19.10.1999 р. № 1351/99.

Вищезгадані документи спрямовані на втілення принципів ринкової економіки у практику діяльності підприємств галузі.

Слід відзначити, що створення правових передумов, які мають принциповий характер, у своїй основі практично завершене, хоча ще мають місце питання, які пов'язані з удосконаленням прийнятих і діючих нормативних та законодавчих.

Контрольні запитання

1. Які завдання вирішує житлове господарство ?
2. Яким чином вирішуються питання організації обслуговування житлового фонду?
3. Які основні напрямки реформування житлового господарства?
4. Поняття ціни. Якими є її функції?
5. Якими є методи державного регулювання цін і тарифів?
6. Якою є структура ціни?
7. Які є види цін?
8. Які органи займаються ціноутворенням?
9. У чому сутність житлової проблеми?
10. Як визначаються доходи й витрати ЖЕО?

Список джерел

1. Конституція України / Відомості. ВР України.
2. Закон Украины «Об объединениях совладельцев многоквартирных домов» от 29.11.2001 № 2664-3.
3. Агаджанов Г. К. Економіка водопровідно-каналізаційних підприємств. – Х., 2006. – 303 с.
4. Балабанов И. Т. Анализ и планирование финансов хозяйствующего субъекта. – М: Финансы и статистика, 2008. – 412 с.
5. Богуславский В. Л. Экономика предприятий. – М.: Финансы и статистика, 2000.
5. Бойчик Ш. М., Харків П. С., Хопчан М. Ш., Піча В. Економіка підприємств: Навч. посібник. Друге видання, виправлене і доповнене. – К.: Каравелла, 2000; Львів: Новий світ, 2001. – 298 с.
7. Борисевич В. И., Кандауров Г. А. Прогнозирование и планирование экономики. – Минск: Экоперспектива, 2000. – 398 с.
8. Бромвич М. Анализ экономической эффективности капиталовложений / Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 432 с.
9. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент. – К.: МП «ИНТЕМ «ЛТД»», 1995. – 448 с.
10. Ворст Й., Ревентлоу П. Экономика фирмы / Пер. с датского. – М.: Высшая школа, 1997. – 276 с.
11. Гаєвська Л. М. Економіка та організація діяльності фірми: Навчальний посібник. – К. і Ірпінь: АДПС України, 2000. – 512 с.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Бойко Лариса Георгіївна

Конспект лекцій

з дисципліни

Введення у спеціальність

(для студентів заочної форми навчання галузі знань
0305 «Економіка і підприємництво» напрямів підготовки
6.030504 «Економіка підприємства», 6.030509 «Облік і аудит»)

Редактор *Д. Ф. Курильченко*

Комп'ютерне верстання *І. В. Волосожарова*

План 2011, поз. 234Л

Підп. до друку 25.05.2011р.

Формат 60×84/16

Друк на ризографі.

Ум. друк. арк. 3,4

Тираж 100 пр.

Зам. №

Видавець і виготовлювач:

Харківська національна академія міського господарства,
вул. Революції, 12, Харків, 61002

Електронна адреса: rectorat@ksame.kharkov.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК № 4064 від 12.05.2011р.